

พจนานุกรม

พ.ร.ท. ข.พ.น.ต.ก.

คำปรารภ

ขอขอบใจที่ได้มาพบเห็นคณะศิษย์ที่อเมริกา และขออนุโมทนาทุก
 คนที่มีความตั้งใจจริงในการปฏิบัติธรรม ถึงจะล้มลุกคลุกคลานกันอยู่บ้าง แต่ทุก
 คนก็มีความพยายามไม่ทอดยลละ แม้มีกิจการงานภายนอกที่จะต้องทำอยู่เต็ม
 มือ แต่ก็ยังหาเวลาชั่วระยะสั้น ๆ ปฏิบัติกันด้วยความตั้งใจ นี้แสดงถึงความมั่น
 คงในการปฏิบัติของศิษย์ทุกคน ที่มีความใฝ่ใจไม่ลดละในการปฏิบัติ ไม่ถือเอา
 งานภายนอกมาเป็นเครื่องอ้างเพื่อออกตัว ไม่ถือว่างานนั้นเป็นอุปสรรคในการ
 ปฏิบัติธรรมแต่อย่างใด ดังได้เห็นมาแล้วอย่างเต็มตาเต็มใจ เมื่อผู้เขียนได้พักอยู่ที่
 อเมริกาในช่วงเวลาอันสั้น ทุกคนที่ทราบข่าว ถึงจะอยู่ไกลกันคนละรัฐคนละ
 เมือง ก็ยังเสียดสละงานภายนอกมาประกอบงานภายใน จึงเหมือนกับเพชรพลอย
 ที่มีคุณค่าอันสูง ถึงจะไปตกอยู่ในที่ไหนประเทศใด ก็ยังมีคุณค่าอยู่ในประเทศ
 นั้น ๆ นี้ฉันใด คณะศิษย์ที่อยู่ในอเมริกา ก็ยังสามารถรักษาคุณค่าในสายเลือด
 ของชาวพุทธไว้ได้อย่างมั่นคง ฉะนั้นขอให้คณะศิษย์ทุกคน จงพยายามช่วยตัว
 เองในการปฏิบัติธรรมให้มากที่สุด อุบายธรรมอย่างใด ที่ครูอาจารย์ได้สอนเอา
 ไว้แล้ว จงนำธรรมะนั้นมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเอง ใช้ปัญญาพิจารณา
 ให้แยบคาย ให้จิตได้รู้เห็นอย่างมีเหตุมีผล จะเป็นเรื่องภายนอกเรื่องภายใน ไกล
 ไกลหายบละเอียด ก็ให้พิจารณาด้วยปัญญาไปตามความเป็นจริง และให้เป็นไป
 ตามหลักสัจธรรมเป็นเรื่อง ๆ ไป พร้อมนี้ขอให้คณะศิษย์ทุกคน จงมีความรู้แจ้ง
 เห็นจริงตามความเป็นจริง มรรคผลใดพอที่จะรู้เห็นได้ในชาตินี้ ก็ขอให้สมกับ
 ความตั้งใจจริงไว้นั้นเทอญ

พ.อ. ทูล จิปปปญโญ

(พระอาจารย์ ทูล จิปปปญโญ)

สารบัญ

คำปรารภ	ก
สารบัญ	ข
พจนานุกรมศัพท์	๑
ปัญหาความรู้รอบในการเชื่อถือ	๒
จงเลือกครู เลือกธรรม	๔
ศึกษาในมรรคแปดให้เข้าใจ	๖
ทำสมาธิไม่ถูกหลักจึงเพี้ยนไปไม่รู้ตัว	๑๓
มีปัญหาในการฟังธรรมจึงจะได้ผล	๑๖
จะรู้เห็นคุณค่าของธรรมด้วยปัญญา	๑๗
ศึกษาเรื่องของพระอรหันต์ให้เข้าใจ	๑๘
ตีความหมายของมรรคแปดให้ถูกต้อง	๑๙
อย่าเข้าใจอย่างไรเหตุผล	๒๐
อย่าประมาทในชีวิต	๒๒
อบรมจิตตนเองด้วยปัญญา	๒๓
ความฉลาดย่อมเกิดขึ้นจากปัญญาของตน	๒๕
ความเข้าใจที่สับสน	๒๗
อยู่ในโลกอย่าหลงโลก	๓๐
ความทุกข์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้	๓๒
ดับทุกข์และเหตุให้เกิดทุกข์ได้ด้วยปัญญา	๓๔
ฝึกปัญญาให้ฉลาดเหนือกิเลสตัณหา	๓๖
จะหาความสุขจากกามไม่พบ	๓๗
ตัณหาพาให้เกิดทุกข์ตลอดไป	๓๙

พินกระแสโลก

ก

สมมุติตั้งอยู่ได้เพราะมีอิตตา

๔๑

บทสรุป

๔๓

พันกระแสโลก

ผู้เขียนขอทำความเข้าใจกับท่านผู้อ่านสักเล็กน้อย เพราะท่านก็เคยได้อ่านหนังสือธรรมะมามากแล้ว และได้ฟังธรรมะจากครูอาจารย์มาหลายท่าน หนังสือธรรมะแต่ละเล่ม ครูอาจารย์ แต่ละท่านอาจมีสำนวนในการเขียน สำนวนในการแสดงธรรมไม่เหมือนกัน ฉะนั้นขอเราจงเป็นผู้มีเหตุผลอยู่ในตัว สามารถจับเอาข้อธรรมะจากการอ่าน และข้อธรรมะที่ท่านแสดงไปให้เป็นประโยชน์ ใช้ปัญญาพิจารณาวิจยวิเคราะห์ใคร่ครวญให้แยบคาย ให้แน่ใจตัวเองอย่างสมเหตุสมผล ทั้งนี้ก็อาศัยสัมมาทิฎฐิ คือปัญญาที่เห็นชอบของตัวเองเป็นหลักสำคัญ เป็นหลักประกันความผิดถูก ก่อนที่เราจะนำธรรมะบทนั้น ๆ มาปฏิบัติด้วยความแน่ใจ ถ้าไม่พิจารณาให้ดี ความผิดพลาดในการตัดสินใจย่อมเกิดขึ้นได้ เหมือนกับคอมพิวเตอร์ที่ตั้งไว้ผิด การทำงาน และผลของงานที่ออกมา ก็ย่อมผิดไปตาม ๆ กัน ฉะนั้นใด ถ้าจิตเป็นมิจฉาทิฎฐิ มีความเห็นผิดอยู่แล้ว ความเข้าใจผิด ย่อมแฝงอยู่ในจิตยากที่จะรู้ตัว ถึงจะมีเหตุผลอยู่บ้าง ก็เป็นเหตุผลที่ผิด ๆ อยู่นั่นเอง ฉะนั้นความไม่แยบคายในการใช้ปัญญา จึงมีโอกาศให้จิตกลายเป็นมิจฉาทิฎฐิไปได้ง่ายทีเดียว ถึงจะมีข้อมูลที่เป็นธรรมที่เป็นจริงอยู่ก็ตาม เมื่อจิตยังมีมิจฉาทิฎฐิ อยู่แล้ว ธรรมที่เป็นของจริงก็กลายมาเป็นของปลอมไปได้

การภาวนาปฏิบัติจึงเป็นอุบายที่ละเอียดอ่อน ต้องใช้ความรู้รอบตัวในทุก ๆ ด้าน เพื่อป้องกันความเข้าใจผิด ความเห็นผิดซึ่งอาจเกิดขึ้นกับจิต ในบางกรณีมิใช่ว่า ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติจะเป็นการถูกต้องไปเสียทั้งหมด เพราะความรู้ที่นั้นย่อมเกิดขึ้นจากสองประการ คือ ความรู้เกิดขึ้นจากสัมมาทิฎฐิ และความรู้เกิดขึ้นจากมิจฉาทิฎฐิ ความรู้ทั้งสองอย่างนี้ให้ผลต่างกัน ถ้าหากความรู้เกิดขึ้นจากปัญญาความเห็นชอบ ความรู้ที่นั้นย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญในการ

ปฏิบัติธรรม และเป็นไปเพื่อมรรคผลนิพพาน ถ้าความรู้ที่เกิดขึ้นจากมิจฉาทิฏฐิ คือความเห็นผิดแล้ว การภาวนาปฏิบัติก็ย่อมเป็นแนวทางที่ผิดตลอดไป โอกาสที่จะเข้ากระแสธรรมนั้นยากมาก ฉะนั้นนักปฏิบัติ ต้องมาเข้าใจในต้นทางทั้งสองนี้ไว้ให้ดี บางทีมีความเข้าใจผิด ก็จะได้แก้ไขให้มีความเห็นที่ถูกต้องทันต่อเหตุการณ์ เพราะในปัจจุบันนี้ มีนักปฏิบัติถกเถียงกันในเรื่องความรู้ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ ยังไม่มีมติเป็นเอกฉันท์เป็นไปในอุบายเดียวกัน ทุกคนย่อมมีความมั่นใจในตัวเองว่า ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติของตนถูกต้อง ถ้าหากความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นสัมมาทิฏฐิ คือความเห็นที่ชอบธรรมตามเหตุผล ผู้เขียนก็ขออนุโมทนาในที่นี้ด้วย ถ้าหากความรู้ที่นั้นเกิดขึ้นจากจิตที่เป็นมิจฉาทิฏฐิ ก็ยากที่จะมีผู้ชี้แนะให้เราเข้าใจได้ เพราะจิตที่เป็นมิจฉาทิฏฐิ ย่อมมีความเห็นไปหน้าเดียวไม่ยอมรับฟังเหตุผลของคนอื่น ตัวเองรู้มาอย่างไรก็ดึงคือถือรั้นเชื่อแต่ความรู้ของตนฝ่ายเดียว จึงเป็นผู้มีมานะทิฏฐิสูง ไม่ยอมก้มหัวให้ใคร แสดงตัวเป็นผู้นำเด่นในวงการปฏิบัติอย่างออกหน้าออกตา ทำตัวเป็นผู้ฉลาดรู้รอบในสังขธรรมอย่างทั่วถึง จึงยากในการที่จะแก้ไขเพื่อให้คนประเภทนี้รู้สึกตัว

ปัญญาความรู้รอบในการเชื่อถือ

ศรัทธา ความเชื่อจากความรู้ของตนนั้นมีมาก แต่ก็ขาดปัญญา ความรู้รอบในความเชื่อของตน จึงกลายเป็นศรัทธาวิปริต ผังจิตโดยไม่รู้ตัว ถ้าจิตมีความเห็นผิดอย่างเดียวกัน ความเห็นผิดอย่างอื่นย่อมเป็นผลติดตาม ถึงจะมีความเข้าใจว่าตัวเองมีความเห็นถูกต้องแล้วก็ตาม ความเข้าใจประเภทนี้ ย่อมทำให้จิตของนักปฏิบัติ เกิดสัญญาวิปลาสไปไม่ใช่บ่อยเลย ฉะนั้นการภาวนาปฏิบัติ จึงตั้งหลักสัมมาทิฏฐิ คือปัญญาที่เห็นชอบไว้ให้ตรง เพื่อเป็นเข็มทิศชี้ทางปฏิบัติให้ถูกต้อง หรือถ้าหากว่ายังไม่แน่ใจในอุบายการปฏิบัติของตนเอง เราก็แสวงหาครูอาจารย์เป็นผู้นำ ถ้าหากได้ครูอาจารย์ที่มีความเห็นเป็นสัมมาทิฏฐิที่ชอบธรรม

เป็นผู้ชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องให้ การปฏิบัติของเราก็จะมีแต่ความเจริญ และ
เป็นไปเพื่อมรรคผลนิพพานโดยถ่ายเดียว แม้ในชาตินี้ยังไม่ถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้
ก็ยังเป็นนิสัยเป็นปัจจัยส่งผลให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ในชาติหน้าเร็วขึ้น ถ้าหากได้ครู
ที่เป็น มิจฉาทิฎฐิ มีความเห็นผิดเป็นผู้นำ การปฏิบัติของเราก็จะไม่ไปถึงไหน
ก็จะเป็นไปตามบุญกรรมของนักปฏิบัติเอง ฉะนั้นการแสวงหาครูจึงเป็นสิ่งสำคัญ
อยู่มาก เพราะเป็นต้นทางที่เราจะได้ก้าวไป ถ้าก้าวเข้าสู่เส้นทางที่ถูกในเบื้องต้น
แล้ว จึงถือว่าเป็นผู้มีความโชคดี เหมือนกับการวิ่งรถถูกเลน ก็ไม่เสียเวลาใน
การเดินทาง และจะถึงจุดที่เราจะต้องไปไม่ช้าเลย ถ้าหากวิ่งรถผิดเลนที่เป็นเส้น
ทางที่ไม่เคยรู้มาก่อน แต่เข้าใจว่าเป็นเลนที่ถูก ในที่สุดก็ทำให้เราเสียเวลา และ
ยังไปไม่ถึงที่ที่เราต้องการได้เลย นี่ฉันใด ขณะนี้เราได้ก้าวเข้าสู่เลนสัมมาทิฎฐิ
หรือเรากำลังเดินอยู่เลนมิจฉาทิฎฐิ นี้ก็ขอให้เราใช้ปัญญาพิจารณาตรวจตราดูตัว
เอง เพราะจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติอยู่ตรงนี้ ถ้าหากวางพื้นฐานไว้ผิด การ
ปฏิบัติก็ต้องผิด จึงยากแก่การแก้ไข หรือชาตินี้ทั้งชาติอาจแก้ตัวไม่ได้เลย

เรื่องการปฏิบัติที่เป็น สัมมาทิฎฐิ หรือเป็น มิจฉาทิฎฐินี้ มีประวัติมา
แล้วในครั้งพุทธกาล คณาจารย์ย่อมมีบริวารให้ความเชื่อถือไม่น้อยเลย และม
ความมั่นใจว่า ผู้สอนแต่ละแห่งพอเชื่อถือได้ เพราะเคยเป็นครุอาจารย์ของเรามา
แล้ว และได้ปฏิบัติติดต่อกันมาอย่างนี้ จึงพร้อมที่จะปฏิบัติตามอุบายนี้ตลอดไป
ใครจะว่าอย่างไรก็ไม่ยอมเปลี่ยนอุบายนี้เลย นี่คือการเชื่อถือที่ขาดปัญญา ไม่
มีความรู้รอบในเหตุผล จะเชื่ออะไรก็เชื่อโดยไม่มีความฉลาด ไม่มองซ้ายมอง
ขวา เห็นคนอื่นเขาเชื่อก็เชื่อตามเขา เห็นคนอื่นเขาไปก็ไปตามเขา เห็นคนอื่น
เขาว่าดีก็ดีตามเขา ได้ยินว่าการภาวนาปฏิบัติอย่างนี้ตรงต่อมรรคผลก็เชื่อตามเขา
นี่คือไม่มีหลักเหตุผลในตัวเองเลย จึงกลายเป็นผู้มงายโดยไม่รู้ตัว จะพึงตัวเอง
ไม่ได้ตลอดชาติ เพราะความสามารถทางสติปัญญาของตัวเองไม่มี จะถึงมรรค

ผลนิพพานได้อ่างไร และบุคคลที่ภาวนาแล้วมีความเห็นอย่างนี้มีไม่น้อยเลย จึงเกิดความคิดเห็นในอุบายการปฏิบัติไม่ตรงกัน จึงได้เกิดความขัดแย้งกันขึ้นในวงการปฏิบัติเอง นี่เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้มีเจ้าสำนักเกิดขึ้น ใครก็เชื่อมั่นในอุบายการปฏิบัติของตนว่าเป็นแนวทางที่ถูกต้อง จึงได้จัดตั้งสำนักขึ้นเป็นของตัวเอง มีทั้งพระ มีทั้งฆราวาส ผู้หญิง ผู้ชาย ใครมีความเห็นอย่างไรก็สอนกันไปอย่างนั้น ทุกคนก็มีเหตุผลในการสอนเป็นอย่างดี แต่เหตุผลเป็นคนละอย่างกัน แต่ละสำนักย่อมมีบริษัทบริวารให้ความเคารพเชื่อถือ ให้ความสนับสนุนไม่น้อยทีเดียว ผู้ที่ได้มอบกายถวายตัวเป็นศิษย์ ยอมรับเอาอุบายการปฏิบัติจากครูอาจารย์นั้นแล้ว ก็หมดภาระในการแสวงหาครูเป็นผู้นำอีกต่อไป

จงเลือกครู เลือกธรรม

ผู้กำลังแสวงหาครูอยู่ในขณะนี้ก็มีไม่น้อย ขณะนี้อยู่ในขั้นศึกษาหาเหตุผล ฟังเทศธรรมะ องค์กรนั้นบ้างองค์กรนี้บ้าง หรือฟังจากท่านสด ๆ ร้อน ๆ บ้าง อ่านหนังสือธรรมะของท่านบ้าง ขณะนี้ยังจับเอาเนื้อธรรมะจากท่านองค์ไหนไม่ได้เลย จึงเกิดความสับสนขึ้นแก่ตัวเอง ไปหาอาจารย์นั้นก็ว่าอย่างนั้น ไปหาอาจารย์นี้ก็ว่าอย่างนี้ ในที่สุดก็เป็นผู้ไม่มีหลักการที่มั่นคงเป็นของตัวเอง จะรับเอาอุบายไหนมาปฏิบัติก็ยังไม่แน่นอน เดียววางอุบายนี้ไปเอาอุบายนั้น เดียววางอุบายนั้นมาปฏิบัติตามอุบายนี้ นี่กำลังอยู่ในขั้นทดสอบแบบจืด ๆ จ้อง ๆ ยังไม่แน่ใจว่าจะเอาอุบายการปฏิบัติจากครูอาจารย์องค์ใด ในที่สุดก็เป็นผู้ไม่มีหลักการที่เป็นอุบายนำมาปฏิบัติที่แน่นอน มัวแต่คิดว่า อาจารย์นั้นว่าอย่างนั้น อาจารย์นี้ว่าอย่างนี้ เอาธรรมะของแต่ละท่าน เอาอุบายของแต่ละครูมาเทียบกันเมื่อเข้ากันไม่ได้ก็เกิดความสับสน อาจจะเป็นเพราะตัวเองจัดระบบธรรมะไม่ถูกกับขั้นตอนก็เป็นได้ เพราะอุบายธรรมะมีหลายขั้นตอน มีทั้งส่วนหยาบ ส่วนกลาง ส่วนละเอียด อาจจะเป็นเพราะเราจับต้นชนปลาย เอาธรรมะส่วนหยาบ

ไปเทียบกับธรรมะส่วนละเอียด จึงทำให้ธรรมะไม่สอดคล้องกัน จึงทำให้เกิดความเข้าใจผิด ว่าธรรมะของครูอาจารย์ไม่เหมือนกัน ฉะนั้นเราจึงใช้ปัญญาพิจารณาเลือกเฟ้นธรรมให้เหมาะสม เป็นไปตามขั้นตอนของธรรมะหมวดนั้น ๆ อย่างถูกต้อง จึงจะนับได้ว่าเป็นผู้ฉลาดในการปฏิบัติธรรม

นี่เพียงให้ข้อคิดแก่ท่าน เพื่อจะได้ใช้ปัญญาพิจารณาให้รอบคอบ ก่อนที่จะตัดสินใจนำเอาธรรมะมาปฏิบัติ ต้องรู้จักความหมายในธรรมบทนั้นอย่างถูกต้อง ให้มีความรอบคอบในเหตุผล เพราะนักปฏิบัติทุกคน ย่อมมีความตั้งใจไปในจุดเดียวกัน คือต้องการความรู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรม และหวังมรรคผลนิพพานด้วยกัน แนวทางการปฏิบัติ ก็ให้เป็น สัมมาทิฏฐิ คือความเห็นให้ตรงวางเป็นพื้นฐานให้ถูกต้องในเบื้องต้น ถ้าหากวางพื้นฐานไว้ผิด ถึงจะมีความเด็ดเดี่ยวกล้าหาญในการปฏิบัติธรรม ก็ไม่มีผลดีอะไรในการปฏิบัติอย่างนั้นเลย ในที่สุดก็คิดออกตัวว่า วาสนาบารมีไม่พอ ความคิดอย่างนี้ย่อมมีแก่ผู้สิ้นหวัง ไม่นำมาถึงข้อปฏิบัติที่ตัวเองได้วางไว้ผิดนั้นเลย **ขึ้นชื่อว่าผิดแล้ว ถึงจะเข้าใจว่าถูกต้องก็ผิดอยู่นั่นเอง** เหมือนกับสร้อยปलอมที่มีขายอยู่ที่ต่าง ๆ ผู้ตาไม่ถึงไม่รู้จักเนื้อทองของแท้ เพียงดูเป็นสีเหลืองก็เข้าใจว่าเป็นทองแท้ จึงได้ลงทุนซื้อเอาเต็มที่สุดท้ายก็เป็นผู้ได้สร้อยปलอมโดยไม่รู้ตัว ถึงมีผู้ตาดีมองเห็นก็รู้ว่าคุณนั้นใส่สร้อยปलอม เห็นว่าไม่ควรบอก ถึงบอกไปก็ไม่เชื่อ แล้วก็ปล่อยไปตามเรื่อง นี่ฉันใด ธรรมที่เป็นของปलอม ย่อมเกิดขึ้นกับนักปฏิบัติได้ง่าย ถ้าไม่มีปัญญาที่ฉลาดรู้รอบแล้ว ก็จะมีแต่กิเลสสังขารออกหลอกจิตตลอดไป จิตที่รู้เท่าไม่ถึงการก็จะปักใจเชื่อตามกิเลสสังขารนั้น ๆ อย่างตายใจ ในที่สุดก็โอ้อวดว่าตัวเองภาวนาดี รู้เห็นอย่างนั้น รู้เห็นอย่างนี้ เรื่องนรก สวรรค์ เรื่องมรรคผลนิพพานรู้ทั้งหมด ทั้งที่ตัวเองยังมีกิเลสตัณหาเต็มหัวใจ คำพูดที่ประกาศว่าตัวเองรู้นั้น เป็นความรู้ที่จอมปลอม เป็นความรู้ของสังขารออกหลอกจิต เมื่อจิตไม่มีปัญญาเป็น

เครื่องรื้อรอบแล้วยอมหลง มีความเข้าใจผิดในความรู้ของตัวเองอยู่มากทีเดียว ถึงท่านผู้รู้จริงมีอยู่ แต่เห็นว่าเขาไม่ยอมแก้ไข ก็จะปล่อยไปตามบุญกรรมของเขาเอง เหมือนโรคมะเร็งที่แสดงตัวเต็มที่แล้ว ถึงจะไปหาหมอให้การรักษา เมื่อหมอรู้ว่ารักษาไม่ได้ หมอก็จะพูดเอาใจคนป่วยว่าเอายานี้ไปกินที่บ้านเดี๋ยวก็หาย นี่ฉันใด คนที่เข้าใจผิดว่า ตัวเองภาวนาดีกว่าใคร ๆ ทั้งหมด เป็นอัตตาทิปไตย ถือว่าตัวเองใหญ่กว่าใคร ๆ แล้ว ครูอาจารย์ท่านก็ปล่อยไปตามยถากรรม ที่จริงแล้วท่านก็อยากจะสงเคราะห์ เมื่อไม่ยอมรับความเมตตาจากท่านแล้ว ก็จะแก้ไขความเห็นผิด ให้กลายเป็นผู้มีความเห็นถูกไม่ได้เลย เหมือนคนป่วยไม่ยอมกินยาจากหมอนั่นเอง

ศึกษาในมรรคแปดให้เข้าใจ

นักปฏิบัติต้องศึกษาในองค์มรรค ๘ ให้เข้าใจ ให้เป็นไปตามหลักเดิมตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้ว และเรียบเรียงไว้แล้วเป็นอย่างดี อย่าแก้ไขเปลี่ยนแปลง หลักเดิมมีอยู่อย่างไรก็ปฏิบัติไปตามนั้น เพราะการเรียงลำดับในองค์มรรคพระพุทธเจ้าทรงทราบดีว่า ควรเอามรรคข้อไหนขึ้นต้น มรรคข้อไหนไว้กลาง มรรคข้อไหนไว้สุดท้าย การปฏิบัติในองค์มรรค ต้องตั้งหลักสัมมาทิฐิ คือปัญญาที่เห็นชอบไว้ในเบื้องต้น สัมมาสังกัปปो การดำริพิจารณาใคร่ครวญในเหตุปัจจัย ก็เป็นไปตามหลักความจริงโดยชอบธรรม สัมมาทิฐิ เป็นใหญ่เป็นประธานให้แก่มรรคทั้งหลาย เป็นพลังหนุนมรรคข้ออื่น ๆ ให้อยู่ในความชอบธรรม ถ้าขาดความเห็นชอบอย่างเดียวกันเท่านั้น มรรคข้ออื่น ๆ ก็จะกลายเป็นมิจาไปได้ง่าย ๆ ฉะนั้นปัญญาความเห็นชอบจึงเป็นหลักสำคัญ เพราะเป็นข้อบังคับมรรคข้ออื่น ๆ ให้อยู่ในความชอบธรรม ถ้าสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบด้วยปัญญานี้ชัดเจน ความชอบธรรมในการปฏิบัติก็ตรงต่อมรรคผล ฉะนั้นปัญญา

ความเห็นชอบจึงเป็นหลักยืนตัว และเป็นหลักเริ่มแรกในการปฏิบัติธรรม ถ้าขาดปัญญาพิจารณาให้รู้เห็นในเหตุเบื้องต้นแล้ว จะปฏิบัติไม่ถูกต้องกับหลักความจริง เหมือนกับผู้อ่านหนังสือไม่ได้ เขียนไม่เป็น ถึงจะมีปากกา กระดาษอยู่ในมือ ก็จะไม่มีความหมายอะไรกับคนประเภทนั้น ถึงจะเอาปากกาขีดไปตามกระดาษ ก็จะอ่านเอาใจความไม่ได้เลย นี่ฉันใด นักปฏิบัติถ้าไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้ให้เข้าใจในหลักปฏิบัติแล้ว จะปฏิบัติให้ถูกต้องตรงต่อมรรคผลนิพพานไม่ได้เลย

ฉะนั้นการใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้รอบ ในอุบายการปฏิบัติในเบื้องต้นจึงเป็นสิ่งสำคัญ เช่น การรักษาศีล หรือปฏิบัติในศีลทุกประเภท ก็ต้องเข้าใจในศีลที่จะต้องรักษา จะเป็น ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ ก็ต้องมีปัญญา ความรู้รอบเกี่ยวกับศีลข้อนั้น ๆ ว่าจะรักษาอย่างไร เช่น ให้มี สัมมาวาจา คือ คำพูดที่ชอบธรรม ก่อนที่จะพูดออกมานั้น ต้องใคร่ครวญด้วยปัญญา เพื่อให้เป็นกับปียวาจา คือเจรจาชอบ เมื่อพูดออกไปอย่างนี้แล้วจะมีผลอย่างไร มีโทษภัยกับตัวเองและคนอื่นอย่างไร นี่ก็ต้องใช้ปัญญาพิจารณากลับกรองคำพูดให้มีเหตุผล เพราะ พูดออกไปแล้วเอาคืนไม่ได้ ฉะนั้นจึงใช้ปัญญาพิจารณาในคำพูดตัวเองให้เป็นคำพูดที่ชอบธรรม เป็นสัมมาวาจา นี่ก็ต้องใช้ปัญญาเป็นเครื่องรู้รอบ เพื่อป้องกันไม่ให้มีจฉาววาจาที่ไม่ชอบธรรมเกิดขึ้นจากคำพูดของตัวเอง

สัมมากัมมันโต นี่คือกิริยาที่ทำทางกาย ไม่ว่างานอะไร ก่อนจะทำต้องใช้ปัญญาพิจารณาดูผลงานที่จะเกิดขึ้น เมื่อทำไปอย่างนี้จะมีผลดีหรือผลชั่วเกิดขึ้น ต้องรับผิดชอบในหน้าที่การงานของตน ผู้จะรับผิดชอบในการงานได้ ก็ต้องใช้ปัญญาพิจารณาในงานนั้นให้เข้าใจ เพื่อให้งานนั้นมีประสิทธิภาพ มีผลที่ได้รับที่เป็นธรรม ไม่เดือดร้อนกับผลงานที่ทำไปแล้ว ผลงานนั้นย่อมเป็นประโยชน์แก่ตนและส่วนรวม จะเป็นงานทางโลก หรืองานทางธรรม ต้องใช้ปัญญาพิจารณา ก่อนทั้งนั้น ดังคำบาลีว่า นิสมมม กรณํ เสยโย ใคร่ครวญพิจารณาด้วยปัญญา

ให้รู้รอบก่อนจึงทำ งานนั้นก็จะผิดพลาดน้อย หรือไม่ผิดพลาดเลย เพราะผู้มีปัญญา จะทำอะไรต้องคิดดูเหตุผลการให้รอบคอบ เลือกรุ่นทำแต่งานที่เป็นประโยชน์ คำว่าเลือกรุ่น ก็คือใช้ปัญญาพิจารณาก่อนนั่นเอง จะเป็นงานทางโลกทุกประเภท เช่น งานก่อสร้าง งานบริหารประเทศ งานเกี่ยวกับสังคมโลกทั่วไป ก็ต้องใช้ปัญญาพิจารณาก่อนการกระทำ งานนั้นจึงจะถูกต้องตามสัมมา กัมมันโต คืองานที่ชอบธรรม มิเช่นนั้นก็จะกลายเป็นมิจนากัมมันโต คืองานที่ไม่ชอบธรรม ก็จะกลายเป็นงานของคนพาลไปโดยไม่รู้ตัว

สัมมาอาชีโว การเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบก็ต้องใช้ปัญญาพิจารณาในการแสวงหา ว่าปัจจัยอะไรที่ควรในทางสุจริต และควรเว้นในการเลี้ยงชีพในทางทุจริตอย่างไร ก็ต้องใคร่ครวญด้วยปัญญาให้ดี มิใช่จะเอามาเลี้ยงชีพโดยทั้งหมด เพราะการแสวงหาอาหารมาเลี้ยงชีวิต ต้องให้อยู่ในขอบเขตของศีล จะเป็น ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ ก็ต้องอยู่ในขอบเขตความเหมาะสม เพื่อได้อาหารนั้นมาด้วยความยุติธรรม ส่วนฆราวาสก็เลี้ยงชีพแบบฆราวาส ส่วนพระเณรก็เลี้ยงชีพแบบพระเณร อาหารประเภทไหนเป็นกัปปิยะ ของที่ควร อาหารประเภทไหนเป็น อักกัปปิยะ ของที่ไม่ควร ก็ต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้เข้าใจ ให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย มิใช่ว่า ฆราวาสประเคนอาหารประเภทใดจะรับฉันไปเสียทั้งหมด เช่น ยาวกาลิก อาหารที่ฉันได้แต่เช้าถึงเที่ยงมีอะไรบ้าง ยามกาลิก น้ำปานะที่ควรฉันทำอย่างไร ผลไม้อะไรบ้าง สัตตทาหกาลิกของที่รับประเคนแล้วฉันได้ ๗ วัน มีอะไรบ้าง ยาวชีวิก ของที่รับประเคนแล้วฉันได้ตลอดไปจนกว่าของนั้นจะหมด มีอะไรบ้าง นี่ก็ต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้เข้าใจ ให้เป็นไปด้วยความถูกต้องตามสัมมาอาชีโว การเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ถ้าไม่มีปัญญาเป็นเครื่องรู้รอบ ก็จะเป็นมิจนอาชีโว เลี้ยงชีพในทางที่ผิดโดยไม่รู้ตัว ฉะนั้น สัมมาวาจา เจริญชอบ สัมมา กัมมันโต การงานที่ชอบธรรม สัมมาอา

ชีโว เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ทั้ง ๓ นี้ เป็นเรื่องของศีล ผู้จะรักษาศีลให้มีความบริสุทธิ์ได้ ก็ต้องมีปัญญาในการรักษา เพื่อตัดปัญหาใน สีสพตปรามาส คือ ความลุ่มคล่ำในศีลให้หมดไป จึงเป็นสัมมาทิฏฐิคือมีปัญญาที่เห็นชอบในการรักษาศีล ถ้าไม่มีปัญญาในเบื้องต้นแล้ว จะรักษาศีลให้มีความบริสุทธิ์ไม่ได้เลย ฉะนั้นขอให้หนักปฏิบัติจงเข้าใจในเหตุผลที่มีมาแล้วในครั้งพุทธกาล

สัมมาวาจาโม การประกอบความเพียรที่ชอบธรรม ก็ต้องใช้ปัญญาพิจารณาในความเพียรของตน เพราะความเพียรมีสองอย่าง คือความเพียรทางโลก และความเพียรทางธรรม ผู้เขียนจะอธิบายเฉพาะความเพียรทางธรรมเท่านั้น เพื่อให้หนักปฏิบัติได้เข้าใจ ว่าความเพียรอย่างไรเป็นไปตามธรรม และความเพียรอย่างไรเป็นไปเพื่ออธรรม ทั้งนี้เราก็ต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้เข้าใจ ว่าความเพียรอย่างไรผิด ความเพียรอย่างไรถูก เราก็จะได้เลือกเอาแต่ความเพียรที่ถูกได้ และละความเพียรที่ผิดให้หมดไป นี้ก็ต้องใช้ปัญญาในสัมมาทิฏฐิ คือความเห็นชอบเป็นเครื่องตัดสิน เพราะความเพียรนั้นมีจิตที่พร้อมไปด้วยเจตนาเป็นหลักสำคัญ การกระทำทางกาย พุคด้วยวาจา นั้น เป็นเพียงส่วนประกอบที่แสดงออกมาภายนอก จึงเรียกว่า เพียรทางกาย เพียรทางวาจา ส่วนความเพียรทางใจเป็นหลักที่ยืนตัว ความเพียรทางใจนี้ ก็ต้องใช้หลักสัมมาทิฏฐิ คือปัญญาที่เห็นชอบ สัมมาสังกัปปो ความดำริพิจารณาใคร่ครวญ ก็ให้เป็นไปในหลักสังฆธรรม ถ้าไม่มีปัญญาความเห็นชอบเป็นหลักนำหน้าแล้ว ความเพียรนั้นก็กลายเป็น มิจฉาวาจาโม คือความเพียรที่ผิดโดยไม่รู้ตัว ฉะนั้นปัญญาจึงเป็นตัวบังคับให้ความเพียรได้ปฏิบัติให้ถูกต้อง ถ้าความเพียรใดเป็นไปเพื่อการสะสมกิเลสตัณหา เป็นไปเพื่อมานะทิฏฐิ อวิชา เป็นไปเพื่อความโลภความโกรธ ความหลง เป็นไปเพื่อกามฉันทะ ความหมกมุ่นในกามคุณทั้ง ๕ เป็นไปเพื่อความอิจฉาพยาบาท เป็นไปเพื่อความง่วงเหงาหาวนอน ไม่มีความเบิกบานกาย

ในใจ เป็นไปเพื่อความโง่เขลา ไม่รู้หลักความเป็นจริงของสังขาร เป็นจิตที่มีค
 บอดลุ่มหลงไปตามกระแสของกาม นี่ก็ต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้รอบ เพื่อให้
 จิตได้ถอนตัวออกจากความเห็นฝ่ายต่ำ ที่จิตได้เพียรหมกมุ่นอยู่ในกามคุณมานาน
 ปัญญาที่เห็นชอบเท่านั้น จึงจะนำความเพียร ให้เป็นความเพียรที่ชอบได้ คำว่า
 ความเพียร คือความพยายามละชั่วทำดี ละความเห็นผิด ให้เป็นความเห็นถูก
 ฉะนั้นความเพียรจึงเป็นศูนย์รวมในการปฏิบัติ ถ้าไม่มีปัญญาเป็นเครื่องรู้รอบใน
 เบื้องต้นแล้ว ความเพียรนั้นก็จะมีผลลัดไปได้ง่าย ถ้าไม่มีปัญญาเข้าไปแก้ไข ก็
 จะกลายเป็นความเพียร มิฉฉาวายาโม อย่างง่ายตาย ถ้ามีปัญญาประกอบใน
 ความเพียรอย่างถูกต้องแล้ว ความเพียรนั้นก็จะเป็นเส้นทางที่ตรงต่อมรรคผล
 นิพพานอย่างถูกต้อง ฉะนั้นขอให้นักปฏิบัติทั้งหลายจงได้พิจารณาในเหตุผล ให้
 ตรงตามหลักเดิม ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนพุทธบริษัทในครั้งพุทธกาล ที่เป็น
 สัมมาวายาโม ที่เป็นความเพียรชอบอย่างแท้จริง

สัมมาสติ ความระลึกรู้เท่าทันต่อเหตุการณ์ ก็ต้องใช้ปัญญาประกอบเพื่อ
 วิจัยในเหตุผล เมื่อระลึกรู้ในสิ่งใด ต้องใช้การพิจารณาให้เข้าใจ จะเป็นเรื่องของ
 โลก หรือเรื่องของธรรม ควรจะแก้ไขอย่างไรในเรื่องที่เกิดขึ้น ถ้ามีสติเพียง
 อย่างเดียว แต่ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องรู้รอบ จะแก้ปัญหาก็หมดไปจากจิตไม่ได้
 เลย ฉะนั้นสติเพียงเป็นเครื่องรู้เท่าทันในอารมณ์ของจิตเท่านั้น เพราะความระลึก
 ได้ของสติ เป็นเพียงระลึกได้ตามเหตุ เป็นเหตุมีมาในอดีตบ้าง เหตุที่มีอยู่ใน
 ปัจจุบันบ้าง เหตุที่จะเป็นไปในอนาคตบ้าง เพียงมีสติเป็นเครื่องระลึกได้เท่านี้จึง
 ตัดมูลเหตุของอารมณ์ภายในจิตไม่ได้ เพียงระลึกได้แล้วก็ผ่านไปด้วยความรู้เท่า
 ทัน ส่วนอารมณ์ของกิเลสตัณหาบางอย่างที่เกิดขึ้นที่จิต กว่าสติจะระลึกได้ทัน
 กิเลสได้ย่ำยีจิตจนไม่มีขึ้นดี หรือจิตเกิดความยินดีไปตามกิเลสแล้วจึงมีสติหวน
 ระลึกได้ หรือเมื่อกิเลสตัณหาได้ผลักดันให้จิตเป็นไปในอารมณ์อะไร จึงมีสติ

ตามระลึกทัน ถ้าเป็นในลักษณะนี้ สติก็เป็นเพียงระลึกได้ในอารมณ์ของกิเลสที่มีอยู่ภายในจิตเท่านั้น หรืออารมณ์อย่างอื่นที่มีอยู่ในจิต ก็จะปรากฏขึ้นภายในจิต สติก็เพียงระลึกได้ตามอารมณ์ของจิตอยู่ตลอดเวลา トラบไคยังมีกิเลส ค้นหาวิชา แฝงอยู่ที่จิต อารมณ์ที่เกิดขึ้นจากจิตก็หมุนตัวอยู่ตลอดเวลา จะมีสติระลึกกำหนดรู้เท่าทันอยู่บ้าง ก็เพียงกิเลสได้หลบตัวไปชั่วคราวเท่านั้น เมื่อผลอสติเมื่อไรกิเลสตัณหาก็กู้ตัวขึ้นมาที่จิตตามเดิม ฉะนั้นสติอย่างเดียวจึงละกิเลสตัณหาวิชาให้หมดไปไม่ได้ กำลังใหญ่ในการปฏิบัติคือ ต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้รอบ เพื่อให้จิตได้รู้เห็นอย่างชัดเจน จึงจะเป็นอุบายที่ถอนรากถอนโคนของกิเลสตัณหาให้หมดไป เพราะปัญญาเป็นแสงสว่างให้แก่จิต เป็นอุบายที่สอนจิตให้มีความฉลาดเฉียบแหลม เมื่อจิตมีความฉลาดเฉียบแหลมอยู่ในการแก้ปัญหาภายในจิตก็ไม่มีปัญหา ดังคำบาลีว่า ปญญา ปริสุขมฺหิติ จิตฺตํมึ ความบริสุทธิ์ได้เพราะปัญญา นี่เองปัญญาที่เป็นสัมมาทิฏฐิ คือความเห็นชอบ จึงเป็นศูนย์รวมให้แก่มรรคทั้งหลาย สัมมาสติ คือความระลึกชอบ ก็ระลึกได้ตามปัญญาที่เห็นชอบนั่นเอง

สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นที่ชอบธรรมก็เนื่องมาจาก สัมมาทิฏฐิ คือปัญญาที่เห็นชอบเป็นหลักสำคัญ ฉะนั้นการทำสมาธิ เพื่อให้เป็นไปในองค์มรรคอย่างถูกต้อง เป็นไปเพื่อมรรคเพื่อผล เป็นไปเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงในสังขารมต้องมปัญญาความเห็นชอบเป็นพื้นฐาน ถ้ามีความเห็นชอบในเบื้องต้นแล้ว ความตั้งใจมั่นของจิตก็มีความชอบธรรม และจะเป็นพลังหนุนให้แก่สมาธิได้เป็นอย่างดี ฉะนั้นการทำ สมาธิ มิใช่หวังให้เกิดปัญญาแต่อย่างใด เพราะปัญญาเรามีอยู่แล้ว แต่ปัญญานั้นยังไม่มีฉลาดในการพิจารณาในสังขารม แต่ถ้าคิดไปในทางโลก ปัญญานั้นก็ต้องคิดได้อย่างคล่องตัว เพราะเคยคิดในทางโลกในแง่ต่าง ๆ จนเป็นนิสัย แต่บัดนี้เราเป็นนักปฏิบัติก็ต้องเอาปัญญาที่เคยคิดในทาง

โลกนี้เองมาเป็นฐาน เพื่อมาฝึกคิดให้เป็นไปตามหลักสัจธรรม ให้มีความเคยชิน ในการคิดตามหลักความเป็นจริงอย่างมีเหตุผล ถึงปัญญายังไม่มี ความฉลาดเฉียบแหลม แต่ก็ฝึกคิดด้วยปัญญานี้ให้ถูกกับหลักความจริงเอาไว้ เมื่อเราทำสมาธิ มีความสงบพอสมควร ก็จะได้ใช้ปัญญาที่มีอยู่แล้วนี้เป็นแนวทางพิจารณาต่อไป ถ้าปัญญาขั้นพื้นฐานไม่มี ไม่เคยฝึกด้วยปัญญามาก่อน เมื่อจิตสงบเป็นสมาธิ แล้วถอนออกมา ก็ไม่มีปัญญาที่จะคิดพิจารณาแต่อย่างใด ดังมีนักปฏิบัติหลาย ท่านพูดว่า ได้ทำสมาธิมีความสงบมานาน แต่ปัญญายังไม่เกิดขึ้นเลย ก็จริง อย่างนั้น เพราะการทำสมาธิเพียงเป็นอุบายให้จิตมีความสงบ ส่วนปัญญาเป็น หน้าที่ที่จะต้องพิจารณาเอง และเอาปัญญาที่เราเคยพิจารณามาแล้วนั้นแหละมา คิด ให้พิจารณาใคร่ครวญไปตามความเป็นจริง ทำให้จิตมีความสงบเป็นสมาธิ อยู่บ่อยๆ แล้วถอนจิตออกมาพิจารณาด้วยปัญญาอยู่บ่อยๆ ปัญญา ก็จะเกิด ความฉลาดเฉียบแหลมขึ้นเอง ปัญญาที่มีความฉลาดนี้ ก็จะฉลาดในการทำสมาธิต่อไป เมื่อจิตสงบเป็นสมาธิแล้ว พลังที่เกิดจากการทำสมาธิ ก็จะเสริมปัญญาให้มีความ ฉลาดยิ่งๆ ขึ้นไป

การทำสมาธิอย่างนี้ จึงเป็น สัมมาสมาธิที่ถูกต้องในองค์มรรค จึงจะเป็น ไปเพื่อความเจริญในการปฏิบัติธรรม ถ้าสมาธิใดไม่มีสัมมาทิฐิ คือความเห็น ชอบเป็นพื้นฐาน สมานนั้นก็จะ เป็นโมหสมาธิล้วนๆ จะไม่มีความฉลาดทาง ปัญญาแต่อย่างใด ถึงจะมีสติแฝงอยู่ที่จิตบ้าง แต่ก็ไม่มีความฉลาดทางปัญญาอยู่ นั้นเอง ดังพวกฤๅษีชีไพรเขาทำสมาธิมีจิตสงบดิ่งลึกมากกว่าเราเสียอีก และสงบ ได้เป็นเวลานานๆ ด้วย เมื่อจิตถอนออกจากสมาธิแล้ว ฤๅษีเหล่านั้น ไม่เกิด ปัญญาเลย ไม่มีคำราที่ไหนกล่าวว่า ฤๅษีเหล่านั้น มีปัญญาเกิดขึ้นจากการทำ สมาธิ และไม่มีฤๅษีใดได้บรรลุมรรคผลเพราะการทำสมาธินี้เลย พวกเราที่ ภาวนากันแบบฤๅษี โดยมีความเข้าใจว่า เมื่อจิตมีความสงบเป็นสมาธิแล้วจะเกิด

ปัญญาขึ้น นี้เป็นเพียงความเข้าใจเท่านั้น แต่ความจริงแล้ว ปัญญาย่อมเกิดขึ้นจากการฝึกด้วยการพิจารณาต่างหาก ไม่ได้เกิดขึ้นจากการทำสมาธิแต่อย่างใด

ทำสมาธิไม่ถูกหลักจึงเพี้ยนไปไม่รู้ตัว

การทำสมาธิ ถ้าไม่มีความเข้าใจในการทำอาจเกิดเป็นมิจฉาสมาธิ คือความเข้าใจผิดไปได้ ทำให้เกิดวิปริตเป็น สัตถุญาวิปลาส เป็นวิปัสสนูปกิเลส โดยไม่รู้ตัว ดังได้ยืมข่าวยุ่ยบ่่อย ๆ ว่า การทำสมาธิที่มีจิตเพี้ยนไป เมื่อจิตวิปริตเพี้ยนไปแล้ว ความรู้เห็นที่เกิดขึ้นจากการทำสมาธิ ก็เพี้ยนไปทั้งหมด อาการอย่างนี้เกิดขึ้นเพราะการทำสมาธิไม่มีปัญญาขั้นพื้นฐาน จึงทำให้จิตเกิดความเข้าใจผิดไปได้โดยไม่รู้ตัว

ฉะนั้นผู้เขียนขอชี้แนะเกี่ยวกับการทำสมาธิไว้ในที่นี้สัก ๓ ประการ เพื่อให้ท่านได้เข้าใจ

๑. การทำสมาธิให้ถูกต้องตามองค์มรรคต้องมีสัมมาทิฐิ คือปัญญาความเห็นชอบเป็นพื้นฐาน และทำความเข้าใจว่า หลังจากการทำสมาธิแล้ว ต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้เห็นในหลักสัจธรรมทุกครั้ง ถึงจะมีความตั้งใจเพื่อมรรคผลนิพพาน ก็ยังมีกำลังใจในการปฏิบัติธรรม และอย่าปักใจเชื่อในความรู้ที่เกิดขึ้นจากจิตโดยไม่มีเหตุผล อาจเป็นกลลวงของกิเลสออกมาหลอกจิตเพื่อให้เกิดความเข้าใจผิดไปได้ ฉะนั้นจึงต้องมีปัญญาเป็นเครื่องรู้รอบอย่าพลาดตัว

๒. การทำสมาธิธรรมดา ที่ไม่มีปัญญาในองค์มรรคเป็นพื้นฐาน ผู้ทำสมาธิในขั้นนี้ อย่าตั้งใจทำสมาธิเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรม อย่าตั้งใจทำสมาธิเพื่อมรรคผลนิพพาน อย่าตั้งใจทำสมาธิ เพื่อความสิ้นสุดแห่งทุกข์ เพียงนึกคำบริกรรมดังเราทำกันอยู่ในปัจจุบัน จิตจะมีความสงบมากสงบน้อย จิตจะมี

ความสุขมากสุขน้อย ก็เป็นผลที่จิตมีความสงบจากการทำสมาธิเท่านั้น ให้เป็นแบบฤๅษีเขาทำกัน ปัญหาของจิตที่เพี้ยนไปก็จะไม่เกิดขึ้น

๓. การทำสมาธิ ที่ไม่มีปัญญาในองค์มรรคเป็นพื้นฐาน มีแต่ความตั้งใจทำสมาธิอย่างเข้มแข็ง มีความจริงจังเด็ดเดี่ยวกล้าหาญในการทำสมาธิแต่อย่างเดียว โดยไม่มีปัญญาความรู้รอบความฉลาดแฝงอยู่ที่จิต มีแต่กำหนดสติทำแต่สมาธิตลอดไป โดยไม่ใช้ปัญญาพิจารณาในหลักสังขารม เรียกว่าการทำสมาธิล้วน ๆ นั้นเอง เดินจงกรมก็เดินทำสมาธิ นั่งก็นั่งทำแต่สมาธิ ไม่มีช่องระบายทางปัญญาเลย ความตั้งใจก็เด็ดเดี่ยว เพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงในสังขารม เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานในชาตินี้ ใช้สติสมาธิบีบให้กิเลสตัณหาวิชาให้หมดไปจากจิตอย่างจริงจัง แต่จิตไม่มีปัญญาความฉลาดขาดจากเหตุผล ไม่มีความรอบคอบในตัวเอง กิเลสสังขารจึงได้ใช้กลหลอก ให้จิตเกิดความหลงผิดอย่างไม่รู้ตัว บางทีก็เป็นรูป เป็นเสียง เป็นกลิ่น หรือเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากจิตอย่างชัดเจน จิตที่ไม่มี ความฉลาดรอบตัว จิตก็เกิดความหลงเชื่อตามความรู้ นั้น ๆ อย่างฝังใจ เมื่อจิตปักใจเชื่อแล้วกิเลสสังขารก็เปลี่ยนฉากแสดงขึ้นที่จิตอย่างต่อเนื่อง มีทั้งถูกทั้งผิด ในที่สุดก็ผิดอย่างเดียว จิตจึงมีความรู้ผิด ความเห็นผิด เพี้ยนไปอย่างง่ายดาย เช่นบางท่าน ในขณะที่จิตมีความสงบเป็นสมาธิ อาจมีความรู้แฝงขึ้นมาที่จิตอย่างชัดเจน จะกำหนดตามในแง่ธรรมต่าง ๆ ก็มีความรู้ตอบรับอย่างเป็นจริงเป็นจัง อยากรู้อะไรก็กำหนดถามลงไปในจิต แล้วก็มีความรู้ตอบรับขึ้นมา แล้วก็เกิดความสำคัญในตัวเองว่า ธรรมได้เกิดขึ้นกับตัวเราแล้ว เราเป็นผู้แตกฉานในธรรม รู้รอบในธรรม เมื่อปักใจเชื่อในความรู้ที่มากเท่าไร ก็เกิดความมั่นใจในความรู้ที่เกิดขึ้น ว่าเป็นธรรมอยู่ในขั้นอริยธรรม เมื่อกำหนดจิตตามในเรื่องภูมิธรรม ก็จะมีความรู้ตอบรับทันทีว่า นี่เป็นภูมิธรรมของพระโสดา หรือภูมิธรรมของพระสกิทาคา หรือภูมิธรรมของพระอนาคา หรือภูมิธรรมของพระอรหันต์

อย่างใดอย่างหนึ่ง ความรู้นี้ก็จะบอกขึ้นมาที่จิตอย่างชัดเจน จึงเกิดความสำคัญแก่ตัวเองว่า เราเป็นพระอรียเจ้าขั้นนั้นขั้นนี้ไป การแสดงออกทางกาย ทางวาจาก็ล้าในสังคมทั่วไป ไม่เก้อเงินเอียงอายในตัวเองเลย และพุทธรณะทั้งวันก็ยังได้ ถ้ามีคนถามในเรื่องการปฏิบัติธรรม หรือผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติก็จะพูดตามความเข้าใจของตัวเอง ทั้งที่ตัวเองเพี้ยนไปแล้วยังไม่รู้ตัว ถึงจะมีท่านผู้รู้ตักเตือนว่าผิดทางมรรคผลนิพพาน ก็จะไม่ยอมรับว่าตัวเองผิดแต่อย่างใด

การภาวนาที่เพี้ยนไปในลักษณะนี้ เป็นเพราะความเห็นผิดในเบื้องต้น คือมิจฉาทิฎฐิ พวกนี้ชอบทำแต่ความสงบ ไม่เคยใช้ปัญญาที่เป็นสัมมาทิฎฐิเลย ความผิดพลาดจึงเกิดขึ้นจากการทำสมาธิได้ง่าย ถึงจะมีความกล้าตัดสินใจในการทำสมาธิ แต่ก็ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องรื้อรอบในอุบายที่ถูกต้อง เช่น อยากรู้แจ้งเห็นจริงในสังขธรรม ในการทำสมาธิ อยากรู้ให้กิเลสอาสวะหมดไปสิ้นไปจากการทำสมาธิ อยากรู้หลุดพ้นไปอย่างแรงกล้าจากการทำสมาธิ ความเข้าใจอย่างนี้ จึงเป็นมิจฉาทิฎฐิ คือความเห็นผิด เพราะในศาสนาพุทธไม่มีใครเป็นพระอรียเจ้า เพราะการทำสมาธิอย่างเดียวนี่เลย หรือหากท่านมีความมั่นใจว่า กิเลสตัณหา อวิชชาหมดไปสิ้นไปจากการทำสมาธิจริง ท่านจะยกเอาเรื่องของพระอรียเจ้าองค์ไหนมาเป็นหลักฐานยืนยัน

ในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้ให้พระอรียสาวกทั้งหลายออกไปประกาศสังขธรรมเพื่อให้ชาวโลกได้มีความรู้จริงเห็นจริงตามความเป็นจริง พระพุทธเจ้าจึงได้มอบอุบายในการประกาศธรรมไว้แล้วเป็นอย่างดี นั่นคือ มรรค ๘ มีสัมมาทิฎฐิ คือความเห็นชอบเป็นหลักสำคัญ เพื่อให้ผู้ฟังได้เข้าใจในหลักความจริงอย่างถูกต้อง ให้ผู้ฟังมีความฉลาดรอบรู้ในเหตุผล ว่าหลักความจริงของรูปธรรมนามธรรม เป็นอย่างไร ให้ผู้ฟังมีความเข้าใจ มีความเห็นที่เป็นจริง การดำริพิจารณาใคร่ครวญก็ให้พิจารณาตามหลักความจริง ฉะนั้นปัญญาความเห็นชอบ

จึงเป็นหลักใหญ่ ในการก่อตั้งของพระพุทธศาสนา เป็นหลักความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และเป็นหลักในการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องตรงต่อมรรคผลนิพพาน

มีปัญญาในการฟังธรรมจึงจะได้ผล

ในครั้งพุทธกาล ก่อนท่านเหล่านั้นจะได้บรรลุมรรคผลนิพพาน ทุกท่านเมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า หรือได้ฟังธรรมจากพระอริยชีนาสพเจ้าก็ตาม ในขณะที่ฟังก็มีปัญญามีความฉลาดในการฟัง ว่าธรรมที่ฟังนั้นท่านอธิบายในเรื่องอะไร ต้องพิจารณาให้เข้าใจในธรรมหมวดนั้น ๆ เมื่อท่านอธิบายในเรื่องความทุกข์ ก็ทำความเข้าใจในความเป็นทุกข์ เมื่อท่านอธิบายในเรื่องเหตุที่เกิดทุกข์ อธิบายการปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ ก็ต้องมีปัญญาฟังให้เข้าใจ ฉลาดรอบรู้ในการฟังอย่างต่อเนื่อง บางท่านตั้งใจฟังเป็นอย่างดี มีปัญญาความรู้รอบในการฟัง ประกอบมโนสังขเป็น จิบุปถิญา จึงมีดวงตาเห็นธรรมในขณะที่ฟังอยู่นั้นเอง บางท่านมโนสังข รัทธาภิญญา ไม่สามารถบรรลุธรรมในขณะนั้นได้ ก็จดจำเอาธรรมะที่ได้ฟังแล้วนำไปปฏิบัติ จึงได้บรรลุมรรคผลทีหลัง ฉะนั้นผู้ฟังธรรมต้องมีความพร้อมด้วยสติปัญญา และมีความฉลาดอยู่ในตัว จึงจะคิดถึงเอาธรรมะที่ได้ฟังนั้นเข้ามาสู่ใจได้ เหมือนกับฝนที่ตกลงมาจากท้องฟ้า ถ้ามีภาชนะเช่นคุ่มให้เป็นที่รองรับเก็บเอาไว้ เราก็จะได้ใช้น้ำฝนอยู่ตลอดไป นี่ฉันใด ธรรมะที่ได้ฟังมานั้นต้องใช้ปัญญาความฉลาดจดจำเอาไว้ หลังจากการฟังธรรมไปแล้ว ก็จะได้หยิบยกเอาธรรมะที่จดจำมาเพื่อเป็นอุบายในการปฏิบัติต่อไป ถ้าไม่มีปัญญาความฉลาดอยู่ในตัว ถึงจะฟังธรรมหลายครั้งหลายหน ฟังต่อหน้าต่อตาสด ๆ ร้อน ๆ ก็ดี หรือฟังจากม้วนเทปเทบจะหูก็ดี หรืออ่านหนังสือธรรมะมาเป็นตู้ ๆ ก็ดี ถ้าไม่มีพื้นฐานปัญญาความฉลาดรู้รอบอยู่ในตัว ก็ยากที่จะเข้าใจในธรรม

ส่วนละเอียดได้ อย่างมากเพียงมีความรู้ในการจดจำเอาธรรมส่วนหยาบมาพูดกันเท่านั้น

จะรู้เห็นคุณค่าของธรรมด้วยปัญญา

ในยุคปัจจุบันนี้ มีผู้สนใจภาวนาปฏิบัติกันอยู่มาก จึงได้จัดกลุ่ม ตั้งชมรม เป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมขึ้น มีทั้งกลุ่มเล็กกลุ่มใหญ่ มีทั้งภายในวัดและนอกวัด มีทั้งพระเป็นผู้นำและฆราวาสเป็นผู้นำ แต่ละศูนย์แต่ละกลุ่มย่อมได้ผู้นำที่มีความสามารถสูง มีเจตนาเพื่อมรรคผลนิพพานเป็นจุดเดียวกัน ผู้ปฏิบัติตามก็มีความจริงจังและมั่นคงมีจำนวนไม่น้อย ส่วนอุบายในการสอนและปฏิบัติ ส่วนใหญ่จะเน้นหนักไปในวิธีทำสมาธิ เพื่อให้จิตมีความสงบ ให้จิตว่าง วางเฉยอยู่ในหลักปัจจุบัน บางครั้งก็ทำให้จิตมีความสงบได้บ้าง และว่างจากอารมณ์ภายนอกบ้าง บางครั้งก็เป็นจิตเร่ร้อน ฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ ตามนิสัยเดิมของจิตที่มีกิเลสตัณหาพาให้ไป แต่ก็มีความคิดที่ฝังใจอยู่ว่าเมื่อจิตสงบเป็นสมาธิแล้ว ย่อมมีปัญญาเกิดขึ้น ความเข้าใจอย่างนี้ เราเคยสำนึกหรือเปล่าว่าในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าและพระอริยเจ้าทั้งหลาย มีอุบายการสอนแก่พุทธบริษัท จนได้บรรลุมรรคผลนิพพาน อุบายในการสอนเป็นอย่างนี้หรือ พระพุทธเจ้า พระอริยเจ้า สอนใครที่ไหน มีใครบ้างที่ทำสมาธิให้จิตมีความสงบแล้วย่อมมีปัญญาเกิดขึ้น และมีใครบ้างได้บรรลุมรรคผลนิพพานในการทำสมาธิแต่อย่างเดียว

หลักฐานที่มาของพระอริยเจ้าทั้งหลาย ในพระไตรปิฎก ธรรมบท มีหลักฐานยืนยันพอเชื่อถือได้ว่า ภิกษุ ภิกษุณี สามเณร นางสิกขามานา สามเณรี อุบาสก อุบาสิกา ก่อนท่านเหล่านี้จะได้บรรลุมรรคผล ล้วนแล้วแต่เป็นผู้มีสัมมาทิฐิ คือปัญญาความเห็นชอบมาก่อนทั้งนั้น เมื่อมีความเห็นชอบด้วย

ปัญญาเป็นพื้นฐานไว้แล้ว ความเห็นชอบในมรรคข้ออื่น ๆ ก็เป็นผลติดตาม ถ้าไม่มีปัญญาความเห็นชอบเป็นพื้นฐานมาก่อน จะเข้าใจในแนวทางปฏิบัติให้ถูกต้องไม่ได้เลย เพราะเป็นตโมตมะจิต ที่มีคบอด ไม่มีปัญญาความฉลาดรอบรู้ในหลักสัจธรรมตามความเป็นจริง ไม่มองเห็นคุณค่าของธรรม ไม่ฉลาดรอบรู้ในการปฏิบัติ และไม่เข้าใจในผลที่จะเกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรม ก็เหมือนกับคนตาบอด ที่ตกอยู่ในท่ามกลางมหาสมุทรที่มองไม่เห็นฝั่ง หรือคนตาบอด ตกอยู่ในกลางดงใหญ่ จะไปให้พ้นจากดงนั้นยากเต็มที นี่ฉันใด จิตไม่มีปัญญาความรู้รอบ จิตไม่มีความฉลาด ไม่รู้จักอุบายการปฏิบัติที่ถูกต้อง ก็จะวกวนอยู่ในที่แห่งเดียว การปฏิบัติจะก้าวหน้าไปได้อย่างไร

ศึกษาเรื่องของพระอริยเจ้าให้เข้าใจ

จะต้องศึกษาในความเป็นมาของพระอริยเจ้าในครั้งพุทธกาล ว่าท่านเหล่านั้นปฏิบัติอย่างไรจึงได้บรรลุมรรคผล ถึงจะเข้าใจในไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา อยู่ก็ตาม นี่เพียงเป็นหลักสูตรของการศึกษาในภาคปริยัติ ส่วนภาคปฏิบัตินั้นต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้รอบในเบื้องต้น เพราะปัญญามีหลายระดับ คือปัญญาความรู้รอบในเบื้องต้น ปัญญาความรู้รอบในท่ามกลาง ปัญญาความรู้รอบในที่สุด เราจะคอยเอาปัญญาความรู้รอบในที่สุดแต่อย่างเดียวได้อย่างไร เช่น การรักษาศีลให้มีความบริสุทธิ์ ถ้าไม่มีปัญญาความรู้รอบในการรักษาศีล จะรู้ได้อย่างไรว่า ศีลขาด ศีลทะลุ ศีลเศร้าหมอง และศีลแต่ละตัวจะเว้นความชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจได้อย่างไร ถ้าไม่มีปัญญาในการรักษาศีล ถึงจะรับศีลจากพระวันละร้อยครั้งจะมีความหมายอะไร เพราะศีลจะมีความบริสุทธิ์ได้ ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับมารับศีล เหมือนกับโยนก้อนทองคำให้ลิง เมื่อลิงจับได้แล้วก็โยนทิ้งไปไม่รู้ในคุณค่าของก้อนทองคำนั้นเลย นี่ฉันใด การรักษาศีล จะเป็นศีลฉราวาสหรือศีลพระ ถ้าไม่มีปัญญาในการรักษาแล้ว ศีลนั้นก็ขาดหายไปไม่

บริสุทธิ์ได้เลย ถ้าเป็นพระก็จะป็นอาบัติน้อยตลอดวัน จะหาความบริสุทธิ์มาจากที่ไหน แม้การทำสมาธิเองก็เถอะ จะมีความวทวนอยู่ในอาการของจิตที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ล้อมลงหมุ่นตัวอยู่อย่างนี้โดยหาทางออกไม่ได้เลย เหมือนตะกรบงาตัวเองเล่น หรือเหมือนกับฉายไฟขึ้นสู่ท้องฟ้า จะได้ประโยชน์อะไร หรือเหมือนกับการพักผ่อนนานเกินไปจะทำให้เสียเวลา นี่ฉันใด การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ของสมาธิ การตั้งอยู่ในฌาน การตั้งอยู่ในสมาบัติ จึงเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เพราะเป็นสังขารที่เกิดขึ้นเสื่อมไป ถ้าไม่มีปัญญาความรู้รอบ ความฉลาดในการปฏิบัติธรรม ก็จะหลงวนเวียนอยู่กับการทำสมาธินี้ตลอดไป

ตีความหมายของมรรคแปดให้ถูกต้อง

การทำสมาธิ เพียงเป็นอุบายบรรเทาทุกข์ได้ชั่วคราวเท่านั้น จะดับทุกข์ให้เป็นสมุจเฉทปหานไม่ได้ และไม่สามารถป้องกันความเห็นผิดของจิตได้เลย ถ้าป้องกันความเห็นผิดได้จริงแล้ว ทำไมเราจึงมาหลงติดอยู่กับสมาธิเพียงแค่นี้เล่า และทำไมจึงมาเข้าใจว่า เมื่อจิตสงบเป็นสมาธิแล้วย่อมมีปัญญาเกิดขึ้น ความเข้าใจอย่างนี้ ท่านมีความเห็นถูกแล้วหรือ เป็นสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบแล้วหรือยัง หรือเป็นมิจฉาทิฐิ คือความเห็นผิด จึงขอให้ท่านได้ตัดสินใจด้วยตัวเอง นี่เป็นต้นทางที่สำคัญ ถ้าถูกก็ถูกตรงต่อมรรคผลนิพพานไป ถ้าผิดก็ผิดไปเลย ถ้าไม่ยอมกลับตัว เหมือนคนตกน้ำอยู่ในที่แห่งเดียวกัน ใครเกาะฝั่งได้คนนั้นก็มีโอกาสขึ้นฝั่งได้ ใครไม่ยอมเกาะฝั่งก็จะไหลตามกระแสน้ำตลอดไป นี่ฉันใด การปฏิบัติเพื่อมรรคผลนิพพาน จึงต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้มีความรอบคอบเป็นอย่างมาก เพราะเป็นอุบายที่ละเอียดอ่อน และเป็นช่องทางที่จำกัด ถ้าเข้าถูกช่องก็ถูกไปเลย ถ้าเข้าผิดช่องก็ผิดไปเลย เว้นเสียแต่ผู้มีความสำนึกตัวได้ในทีหลัง เพราะเส้นทางที่จะเดินเข้าสู่มรรคผลนิพพานได้มีเส้นเดียว พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายในอดีต ที่เข้าสู่นิพพานไปแล้วก็ยึดเส้นทางของมรรค ๘

นี้ ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้มอบเส้นทางนี้ ไว้ให้แก่พวกเราทั้งหลาย ได้ปฏิบัติให้ตรงตามมรรค ๘ ที่เป็นเส้นทางเดิม เพราะเส้นทางนี้ พระพุทธเจ้ารับประกันในความถูกต้องมาแล้ว พระอริยเจ้าทั้งหลายล้วนแล้วแต่ปฏิบัติตามมรรค ๘ นี้ทั้งนั้น ถ้าปฏิบัติไม่ตรงต่อเส้นทางจริง ๆ ก็จะไม่ทำให้มรรคผลเกิดขึ้นได้เลย

อย่าเข้าใจอย่างไรเหตุผล

การที่ผู้เขียนได้ชี้แนะอุบายวิธีแนวทางปฏิบัติมานี้ ขอให้ท่านได้พิจารณาตามเหตุผล เพราะอุบายการปฏิบัติในยุคปัจจุบันนี้ ท่านก็รู้อยู่แล้วว่ามีความแตกต่างกัน ถึงจะพูดว่า นี่เป็นแนวทางปฏิบัติมัชฌิมาที่ตรงต่อมรรคผลนิพพานอยู่ก็ตาม นั่นเป็นเพียงคำพูดเท่านั้น หรืออาจเป็นความเพ้อฝันที่เกิดขึ้นจากความเข้าใจผิดของตัวเองก็ได้ เพราะนักปฏิบัติแต่ละท่าน แต่ละกลุ่ม แต่ละสำนัก ย่อมประกาศว่า เส้นทางสายตรงกันทั้งนั้น ผู้เขียนหนังสือเล่มนี้ ก็เพียงอ้างเหตุผลในอุบายการปฏิบัติมาให้ท่านได้พิจารณาดูเท่านั้น จะยอมรับเหตุผลหรือไม่นั้น ขอมอบให้ท่านได้พิจารณาตัดสินใจด้วยตนเอง เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้า ย่อมประกอบไปด้วยเหตุผล และเป็นความจริงทุกประโยคไป พระพุทธเจ้าตรัสออกมาประโยคไหน จึงเป็นของจริงทั้งนั้น จะเป็นเรื่องทางโลกหรือเรื่องทางธรรม ถ้าพระพุทธเจ้าตรัสว่าผิดสิ่งนั้นก็ต้องผิด ถ้าว่าเป็นเรื่องที่ถูกที่จริง เรื่องนั้นก็เป็นที่ถูกที่จริงไป พระพุทธเจ้าตรัสว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วก็เป็นจริง สุขก็สุขจริง ทุกข์ก็ทุกข์จริง นรกมีจริง สวรรค์มีจริง และมรรคผลนิพพานก็มีจริง

ความจริงเหล่านี้ มิใช่จะรู้เห็นเฉพาะพระพุทธเจ้าองค์เดียวเท่านั้น แม้พระอริยสาวกที่ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็ย่อมเป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริงในสังขารเหมือนกัน ฉะนั้นความจริงของพระพุทธเจ้า ความจริงที่มีอยู่กับพระสาวก ก็เอามารวมไว้ในพระไตรปิฎกแห่งเดียว หรือความจริงที่เป็นกามาวจรกุศล เช่น

การให้ทานรักษาศีล หรือการบำเพ็ญสาธารณกุศลอย่างใด ก็มีในคำสอนของ พระพุทธเจ้า แม้การทำชั่วทางกายวาจาใจ ที่ให้ผลทำให้ตกอยู่ในอบายภูมิ มี นรก เปตต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสไว้แล้วเช่นกัน เพื่อให้เป็นหลักพิสูจน์ในเหตุผลแก่พวกเรา ให้เข้าใจในวิธีละความชั่ว ให้รู้จักอุบาย ในการประกอบความดี และให้รู้จักอุบายวิธีในการปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องตาม หลักความจริง

ฉะนั้นขอให้ นักปฏิบัติทุกท่าน จงมีความมั่นใจในความสามารถของตัวเอง ไม่หวังคำสรรเสริญและคำพยากรณ์จากใคร ๆ ทั้งนี้ เราต้องปฏิบัติให้เป็นจุดยืน แก่ตัวเอง ถึงจะอาศัยครูอาจารย์อยู่บ้างก็เพื่อการศึกษา ส่วนการปฏิบัติภาวนา เป็นหน้าที่ของเราโดยตรง ดังคำว่า ตนแลเป็นที่พึ่งของตน คนอื่นจะมาช่วยแก้ไขให้ อาสวกิเลสหมดไปจากใจเราไม่ได้ ฉะนั้นการศึกษาหาอุบายในการปฏิบัติต้อง ศึกษาให้เข้าใจ เพราะอริยมรรค อริยผล และนิพพาน มีเฉพาะพระพุทธศาสนา นี้เท่านั้น และการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าไม่ได้มีติดต่อกัน มีการทิ้งช่วงไปนาน จึงมีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นองค์หนึ่ง คำสอนของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ในอดีต ที่ผ่านมา ทั้งองค์ปัจจุบัน และจะมาอุบัติขึ้นในโลกอีกต่อไป ทุกองค์มีคำสอน เหมือนกัน เช่น ไม่ให้ทำบาปทั้งปวง บำเพ็ญกุศลให้เกิดขึ้นในตน อบรมจิตให้ มีความผ่องใส นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระองค์ทรงหยั่งรู้อุบาย วิธีสั่งสอนพุทธบริษัทเป็นอย่างดี และรู้อุปนิสัยวาสนาของพุทธบริษัทอย่างชัดเจน คำสอนของพระพุทธเจ้าถ้าจะแยกออกเป็นหมวดใหญ่ ๆ ได้ ๒ ประการ

๑. เรื่องกามาวจรกุศล
๒. เรื่องโยคาวจรกุศล

กามาวจรกุศลนั้นเป็นเรื่องที่จะพูดกันยาวมาก แต่พอจะสรุปให้เข้าใจได้ดังนี้ บุญกุศลใด ที่ทำด้วยกายวาจาใจ อันสุจริต ผลที่ได้รับคือสมบัติที่พึง

ปรารถนา เช่น มนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ เพราะเป็นผลที่อำนวยความสุขให้กับผู้ที่มีความยินดีอยู่ในกามคุณ ถึงจะไปเกิดอยู่ที่ไหนภพใด บุญกุศลนี้ย่อมบรรเทาความทุกข์ได้ตามเหตุปัจจัย พระพุทธเจ้าจึงได้สอนเอาไว้แล้วเป็นอย่างดี

อย่าประมาทในชีวิต

ส่วนโยคาวจร พระพุทธเจ้าก็ได้สอนอันดับสูงขึ้นไป เพราะ โยคาวจรคือผู้หาช่องทางที่จะข้ามในสามภพนี้ไป ช่องทางใดพอที่จะพ้นจากภพทั้งสามนี้ไปได้ จำเป็นต้องรีบเร่งขวนขวายแสวงหาอุบายมาปฏิบัติอย่างจริงจัง นิสัยของโยคาวจรนี้ไม่จำกัดเพศวัย จะเป็นภิกษุ สามเณร อุบาสก หรืออุบาสิกาก็ได้ นิสัยของโยคาวจร จึงเป็นผู้เตรียมพร้อมอยู่เสมอ จึงเหมือนกันกับนกที่อยู่ในกรงหรือสัตว์นานาชนิดที่อยู่ในที่คุมขัง ความตั้งใจพยายามเพื่อหาช่องทางที่จะออกหนีจึงมีเป็นนิสัย เช่น นก ในวันหนึ่งๆ ไม่รู้ว่าใช้จะงอยปากสับตากรงกี่ครั้งและเวียนอยู่ในกรงที่รอบ ถึงจะออกไม่ได้ในวันนี้ วันพรุ่งนี้ก็พยายามที่จะหาช่องทางเพื่อจะออกหนีจากกรงต่อไป นี่ฉันใด นักปฏิบัติที่เป็นโยคาวจรที่แท้จริงจึงไม่มีความประมาทในชีวิต ถึงจะมีวัตถุดุสมบัติที่ชาวโลกนิยมกัน นิสัยของโยคาวจร จะไม่ติดอยู่กับวัตถุดุสมบัตินี้เลย มีนิสัยพยายามที่จะหาช่องทางออกจากที่คุมขังของโลกอยู่เสมอ และมีปัญญาทำความเข้าใจให้เห็นทุกข์ ในความเป็นอยู่ในโลกนี้ ไม่ลืมหืมตา และทำความเข้าใจกับตัวเองว่าเราเคยเกิดเคยตายอยู่ในโลกนี้ หลายชาติหลายภพ หลายกัปหลายกัลป์ วนเวียนไปมาอยู่ในโลกนี้ไม่มีทางจบสิ้น แต่ละชาติละภพที่เกิดมาไม่มีความราบรื่นเสมอกัน บางชาติก็มีวัตถุดุสมบัติมากมายได้เสพความสุขในกามคุณจนเหลือเฟือ บางชาติก็พอประทังชีวิตอยู่แบบล้มลุกคลุกคลาน ชนิดปากกัดตีนถีบแทบจะเอาชีวิตไปไม่รอด บางชาติจะช่วยตัวเองไม่ได้เลย ชีวิตความเป็นอยู่ต้องอาศัยขอทานจากผู้มีจิตเมตตา ถึงจะ

มีความละเอียดภายในใจสักปานใด ก็จำใจเที่ยวขอร้องทานพอให้ชีวิตอยู่ได้ อาหารที่ได้มาจากการขอแล้วแต่เป็นของเศษเดน ดังเราเคยได้พบเห็นคนขอทานในที่ทั่วไป เมื่อเราถูกเขาขออาหารหรือขอสิ่งใดกับเรา เราให้ของประเภทไหนแก่เขา หรืออาจจะไม่ให้อะไรกับเขาเลยก็มี เมื่อเราเห็นคนประเภทนั้น เราต้องโอปนะโยโกน้อมนึกคิดว่า ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ไม่มีความราบรื่นเสมอกัน ให้เรามั่นใจในตัวเองว่า ชาติภพที่น่าทุเรศอย่างนี้เราเคยได้เป็นมาแล้ว เมื่อหากเรามีความเกิดอยู่ในโลกนี้ต่อไป เราก็จะได้เกิดมาเป็นคนชนิดนี้แน่นอน

อบรมจิตตนเองด้วยปัญญา

จงน้อมเขาเข้ามาเป็นเรา น้อมเราลงไปเป็นเขาดูบ้าง เพื่อเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนจิตของเราเอาไว้ ให้เข้าใจในความแตกต่างกันของภพชาติ ในมนุษย์ทั่วไป ให้จิตได้มองเห็นความเป็นอยู่ของโลกอย่างรอบด้าน เพราะเป็นหลักความจริงของโลกมาแต่กาลไหน ๆ และจะเป็นอย่างนี้ต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด ฉะนั้นการใช้ปัญญาพิจารณาคุณในหมู่มนุษย์ทั่วไป ย่อมจะเข้าใจว่า ระดับความเป็นอยู่ในการครองชีพไม่เสมอกัน ผู้ร่ำรวยก็รวยจนเหลือใช้เหลือกิน ผู้ยากจนก็จนอย่างไม่มีวัตถุใดอยู่ในมือ ชีวิตความเป็นอยู่น่าสลดใจ ถึงไม่มีใครต้องการในภพชาติอย่างนั้น เรียกว่าเป็น วิภวตัณหา คือความไม่ต้องการเกิดในภพอย่างนั้น ถึงไม่ต้องการก็จำเป็นจะได้รับ เพราะเหตุสร้างมาอย่างนี้ เพราะตามปกติแล้วมนุษย์เราชอบแต่สิ่งที่ชอบใจ ประารถนาเอาแต่สิ่งที่ชอบใจ เมื่อชอบใจในสิ่งนี้ก็ทำในสิ่งนี้ แต่ไม่เข้าใจในสิ่งที่เราทำหรือคำที่เราพูด ว่าสิ่งนั้นเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เมื่อได้รับผลที่เป็นทุกข์แล้วจึงแก้ตัวไม่ทัน จำเป็นต้องได้รับผลนั้นต่อไป ฉะนั้นนักปฏิบัติต้องฝึกหัดจิตให้มีความฉลาดในเหตุผล จิตที่ฝึกดีแล้วย่อมมีความฉลาดรอบตัว ก่อนจะเชื่ออะไรต้องยังคิดในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น นิสมมกรรม ฉโย โครครวญดูให้รู้ชัดก่อนตัดสินใจเชื่อ เพราะตามปกติของจิตเดิมแล้ว

จะรับเอาอารมณ์ไม่เลือก อารมณ์ที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจรับเอาทั้งนั้น ถ้าหาก
 อารมณ์ที่เป็นธรรมก็โศกดีไป ถ้าอารมณ์ไม่เป็นธรรมก็มีความทุกข์เร่าร้อนขึ้นที่
 จิต เหมือนกับเด็กที่ยังไม่รู้เดียงสา คว้าไฉ้อะไรมาไม่มีความสังเกต จะเอาเข้า
 ปากอย่างเดียว แม้สิ่งสกปรกจากกันตัวเองก็เอาเข้าปากทั้งนั้น นี่ฉันใด ถ้าจิตไม่
 มีปัญญาเป็นเครื่องรู้รอบแล้ว จะคิด จะพูด จะทำอะไร ย่อมเป็นไปตามกิเลส
 ตัณหาหรือความต้องการ ไม่ได้คิดว่าสิ่งนั้นจะมีความผิดถูกแต่อย่างใด เมื่อโทษ
 ภัยเกิดขึ้นในภายหลังจึงมีความรู้ตัว แต่มันสายไป จะเตรียมสติปัญญาแก้ปัญหา
 ไม่ทัน

ฉะนั้นผู้ฝึกโยคาวจรจิต ต้องใช้อุบายวิธีที่รอบคอบแยบคาย มีความรับผิดชอบ
 ชอบอยู่ในตัวสูง เมื่อจิตมีความทุกข์ จิตมีความเศร้าหมองขุ่นมัว จิตมีความ
 เตื่อร้อในอารมณ์อย่างไร ต้องใช้สติปัญญาค้นหาเหตุที่เกิดขึ้น ว่าจิตมีความ
 ทุกข์เตื่อร้อด้วยเหตุอันนี้ ซึ่งจุดที่ผิดให้จิตได้รู้เห็นอย่างชัดเจน เพื่อจะใช้
 ปัญญาสอนจิตให้ตรงกับเหตุนั้น ๆ มีสติระวังสังวรไม่ให้จิตไปก่อเหตุอย่างนี้ขึ้น
 และมีสติปัญญาที่เตรียมพร้อม เพื่อแก้ปัญหาให้ทันต่อเหตุการณ์ เพราะอารมณ์
 เหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นที่จิตได้แล้วจะหายไปไฉยาก เช่น อารมณ์ของโลภะ อารมณ์
 ของราคะ อารมณ์ของโทสะ อารมณ์ของโมหะ เมื่อเกิดขึ้นกับจิตได้แล้ว ถ้าไม่
 มีอุบายที่แยบคายเข้าแก้ไข อารมณ์นี้จะหายไปจากจิตไฉยาก แต่ก็ต้องพยายามที่
 จะแก้ไข จิตมีอารมณ์อะไรเป็นมูลเหตุ ก็ต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้เห็นในเหตุ
 นั้น ๆ อย่างรอบคอบ เพื่อป้องกันสังขารจิตไปปรุงแต่งให้เหตุนั้นขยายตัว
 เหมือนกับไฟที่กำลังจะก่อตัว ก็ต้องรีบดับเสีย ถ้าปล่อยให้ไฟลุกลามไปใหญ่โต
 แล้วดับไฉยาก นี่ฉันใด ถ้าอารมณ์แห่งความรักความใคร่เริ่มก่อตัว ก็รีบใช้สติ
 ปัญญาแก้ไขให้ทันท่วงที ถ้าปล่อยให้ความรักความยินดีมีกำลังรุนแรง จิตก็จะ
 จมดิ่งลงสู่กามคุณ เกิดอารมณ์ความโลภ อารมณ์ความโกรธ อารมณ์แห่งราคะ

อารมณ์แห่งโมหะ จะทำให้จิตมีความเศร้าหมองขุ่นมัว หมุนตัวตามกิเลสตัณหา โดยไม่มีเวลาเป็นของตัวเอง มีแต่บ่ายหน้ามุดตัวลงในกามคุณตลอด ๒๔ ชั่วโมง ความผูกพันเพื่อฝันในอารมณ์ของกามคุณ ก็จะไม่วันอิมพอได้เลย

ความฉลาดย่อมเกิดขึ้นจากปัญญาของตน

การใช้ปัญญาสอนจิตจึงเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าไม่มีปัญญาที่ฉลาดเฉียบแหลม ก็ไม่สามารถที่จะทำลายความเห็นเดิมของจิตได้เลย เพราะจิตมีความผูกพันยึดมั่น อยู่ในกามคุณมานาน จะมาใช้สติปัญญาพิจารณาชะล้างนิตเดียวไม่พอ เหมือนกับเสื้อผ้าที่มีคราบสกปรกเกาะอยู่หนาแน่น จะใช้ผงซักฟอกหยิบมือเดียวเอาไปทำลาย เพื่อให้คราบสกปรกหลุดออกไปจากเสื้อผ้านั้นไม่ได้เลย ฉะนั้นใด การใช้ปัญญาอบรมจิต จะพิจารณานิตเดียวไม่พอ เพราะกิเลสตัณหาเกาะอยู่ที่จิตอย่างแน่นหนา กำลังสติปัญญาไม่พอก็ไม่ลบล้างให้กิเลสหมดไปจากจิตได้ ฉะนั้น ปัญญาที่นำมาประกอบความเพียร ต้องเป็นปัญญาของตัวเอง ความฉลาดเฉียบแหลมคมคายก็ให้เป็นของตัวเอง ถึงแม้จะจดจำเอาความรู้ความฉลาด จากครูอาจารย์มาได้ก็ตาม แต่ก็นำมาชำระชะล้างให้กิเลสตัณหาหมดไปจากจิตเราไม่ได้เลย เหมือนกับพระโปฐิตะ ในสมัยครั้งพุทธกาล พระโปฐิตะได้ไปเยี่ยมธรรมะจากพระพุทธเจ้า และพระอริยเจ้าทั้งหลายมาศึกษา จนมีความรู้แตกฉาน มีปฏิภาณในการแสดงธรรมเป็นเยี่ยม เป็นธรรมกถึกเอกในครั้งนั้น พระโปฐิตะมีเพื่อนสนิทบวชพร้อมกันอีกองค์หนึ่ง เมื่อเพื่อนบวชเข้ามาแล้ว ก็ได้ศึกษาภาคปฏิบัติให้เข้าใจ แล้วออกไปภาวนาปฏิบัติในที่ต่าง ๆ ไม่นานก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ต่อมาพระโปฐิตะได้ทราบข่าวเพื่อนเก่าที่ออกจากป่ามา จึงคิดโอหังขึ้นมาว่า แหม! เพื่อนเราบวชเข้ามาแล้ว ทำไมจึงไม่ศึกษาเล่าเรียนเพื่อหาความรู้ประดับตัว จะมัวแต่ไปนั่งหลับตาในป่าในเขาจะมีความรู้มาจากไหน แหม! โง่จริง ๆ ไหนเลยเราจะไปถามธรรมะให้เพื่อนได้อายเสียที ว่าแล้วก็ออกเดินทาง

ไป ในขณะที่นั้นพระพุทธเจ้ายังรู้ว่า พระโปฏิฐะจะไปถามความรู้ทางปริยัติต่อเพื่อนที่ไม่เคยศึกษามา ถ้าเพื่อนตอบคำถามทางปริยัติไม่ได้ พระโปฏิฐะก็จะเกิดความประมาท พุดเยาะเย้ยพูดกระทบกระแทกแก่เพื่อนมากทีเดียว พระโปฏิฐะก็จะเป็นบาปกรรมถึงตกนรกไป พระพุทธเจ้ารู้เช่นนั้นก็เสด็จไปเพื่อระงับเหตุ ในขณะนั้นพระพุทธเจ้ากับพระโปฏิฐะก็ได้ไปถึงในที่แห่งนั้นพร้อมกัน พระโปฏิฐะกับเพื่อนซึ่งเป็นพระอรหันต์ ได้กราบนมัสการพระพุทธเจ้าแล้วก็นั่งอยู่ที่อันควร จากนั้นพระพุทธเจ้าก็ได้ถามความสุขทุกข์แก่พระทั้งสอง แล้วก็ถามปัญหาธรรมแก่พระอรหันต์ก่อน พระอรหันต์ท่านก็ตอบปัญหาที่พระพุทธเจ้าถามได้อย่างคล่องแคล่วว่องไว และถูกต้องตามหลักความจริงทุกจุดไป ตรงต่อคำถามของพระพุทธเจ้าทั้งหมด พระพุทธเจ้าก็ได้อนุโมทนาแล้วตรัสว่า นี่คือลูกเรอตถาคต ได้หมดกิจที่จะพึงทำแล้ว ในขณะที่นั้นพระโปฏิฐะเกิดความกังวลใจมากที่สุด และคิดอยู่ในใจว่า ปัญหาธรรมที่พระพุทธเจ้าถามเพื่อนเราล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาที่สุขุมลุ่มลึกมาก แต่พระเพื่อนเราก็ได้ตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าอย่างฉลาดาน ถ้าพระพุทธเจ้าถามปัญหาธรรมแก่เราอย่างนี้ เราก็จะตอบเหมือนกับเพื่อนเราไม่ได้เลย ทั้งเกิดความร้อนใจกลัวว่าพระพุทธเจ้าจะถามปัญหาตน แต่ก็หนีไม่พ้น จากนั้นพระพุทธเจ้าก็ได้ถามปัญหาพระโปฏิฐะคู่บ้าง พระโปฏิฐะมีอาการหน้ามืดแทบจะเป็นลมล้มในที่นั่งนั้น ทั้งตอบปัญหาไม่ได้ ทั้งละอายเพื่อนที่กำลังนั่งฟังอยู่ในที่นั่งนั้น เหงื่อไหลไทรยสตัว ก้มหน้าคอดกเหมือนกับลูกนกถูกฝนแล้วประนมมือพูดด้วยเสียงสั่นเครือว่า ข้าพระองค์ตอบปัญหานี้ไม่ได้พระเจ้าข้า พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระโปฏิฐะ ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาในภาคปริยัตินั้น ถ้าไม่มีการปฏิบัติธรรมเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงในสังขารแล้ว ความรู้ที่เรียนมา จะเอาไปละกิเลส ตัณหา อวิชชา ให้จิตมีความบริสุทธิ์ไม่ได้เลย ความรู้ที่เรียนมา จึงเป็นเพียงแบกคัมภีร์เปล่าเท่านั้นเอง เมื่อพระโปฏิฐะได้ฟังคำพระพุทธเจ้า

ตรัสมาอย่างนี้ จึงเกิดมีความสำนึกตัวได้ จึงได้ตัดสติใจว่า จากนี้ไปเราจะไม่แสดงธรรม จะตั้งใจปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง หวังมรรคผลนิพพานเป็นที่ตั้งโดยความมั่นใจ

จากนั้นมาพระโปฐิตะก็ได้เข้ามาบอกรายถวายตัวแก่อาจารย์อื่น ๆ เพื่อให้ท่านเหล่านั้นอนุเคราะห์สอนภาคปฏิบัติให้ ไปมอบกายถวายตัวแก่ท่านองค์ใดก็ไม่มีใครรับเอาไว้เป็นศิษย์เลย พระโปฐิตะก็ได้ตระเวนแสวงหาครูอาจารย์อยู่นานจนอ่อนใจ คิดว่าจะได้อีกไหนหนอเป็นครูเป็นอาจารย์แก่เรา ในที่สุดไปพบสามเณร ก็ได้มอบกายถวายตัวลงเป็นศิษย์แก่สามเณรด้วยความจริงใจ สามเณรท่านเป็นพระอรหันต์ ท่านจึงมีอุบายละมานะทิฏฐิของพระโปฐิตะ ด้วยวิธีให้ลงหนองน้ำหลายครั้งหลายหนจนพระโปฐิตะ หมดมานะทิฏฐิภายในใจ สามเณรท่านก็ได้ให้อุบายธรรมะเพื่อให้พระโปฐิตะนำไปปฏิบัติ ไม่นานนักพระโปฐิตะก็ได้บรรลุปะเป็นพระอรหันต์ นี้ในครั้งพุทธกาล พระโปฐิตะจึงเป็นตัวอย่างที่ดี พระโปฐิตะในสมัยนี้จะมีหรือไม่ นั่น ผู้เขียนไม่ทราบ แต่นายโปฐิตะและนางโปฐิตะคงหาได้ไม่ยากเลย เรื่องมานะทิฏฐิ ไม่ใช่จะเกิดขึ้นจากการเรียนมากรู้มากเพียงอย่างเดียว ยังเกิดขึ้นจากตระกูล เกิดขึ้นจากทรัพย์สมบัติมาก เกิดขึ้นจากยศถาบรรดาศักดิ์ เกิดขึ้นจากหน้าที่การงาน ทางที่จะเกิดมานะทิฏฐิยังมีอีกมาก แม้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ถ้าไม่มีปัญญาครอบเอาไว้ ก็ทำให้เกิดมานะทิฏฐิได้เช่นกัน

ความเข้าใจที่สับสน

เคยได้ยินได้ฟังจากนักปฏิบัติหลายท่าน แต่ละท่านยังไม่แน่ใจในอุบายการปฏิบัติของตน จึงได้ถามว่า จะปฏิบัติอย่างไร จึงจะเป็นแนวทางที่ถูกต้องต่อมรรคผลนิพพาน ไม่ต้องคดโค้งให้เสียเวลา คำถามอย่างนี้ก็เคยได้ถามครูอาจารย์มาแล้วหลายองค์ แต่ละองค์ก็ได้ตอบทางที่ตรงให้ท่านได้รู้อยู่แล้ว ถ้าไปถามถึง

๑๐ องค์ ก็จะได้รู้อุบายทางสายตรง ๑๐ สาย เมื่อเป็นในลักษณะนี้ จึงเกิดความสับสนในวงการนักปฏิบัติกันอยู่มาก จึงเกิดความไม่แน่ใจว่าอะไรผิด อะไรถูก อะไรเป็นทางอ้อม อะไรเป็นทางตรง ความงันงความไม่แน่ใจในอุบายที่ปฏิบัติอยู่ก็เกิดความสงสัยว่าอุบายที่เราปฏิบัติอยู่ขณะนี้ถูกต้องหรือยัง เมื่อเกิดความสงสัยในข้อปฏิบัติอยู่อย่างนี้ การที่จะทุ่มเทกำลังความพากเพียรลงให้เต็มที่ ก็ยังไม่กล้าที่จะตัดสินใจตัวเอง เป็นในลักษณะจืด ๆ จ้อง ๆ คือความไม่แน่ใจ ไม่มีความจริงจังในการปฏิบัติธรรม เมื่อมีความลังเลสงสัยในข้อวัตรปฏิบัติอยู่อย่างนี้ จะมีความล่าช้าในการปฏิบัติ จะไม่ไปถึงไหน ในที่สุดก็จะมีกิเลสแทรกซ้อนขึ้นมาว่า วาสนาบารมียังไม่พอแก่มรรคผล จึงกลายเป็นคนที่สิ้นท่าปราศไปอย่างน่าเสียดาย แทนที่จะเข้ากระแสธรรมในชาตินี้ ก็กลายเป็นผู้สร้างบารมีเพื่อชาติอนาคตต่อไป

นักภาวนาปฏิบัติ จึงต้องมีปัญญาเป็นของตัวเอง มีความฉลาดความสามารถและมีเหตุผลเป็นของตัวเอง เพื่อวินิจฉัยชี้ขาดในอุบายการปฏิบัติให้ชัดเจน ให้เข้าใจในขั้นตอนการปฏิบัติธรรม เมื่อกำลังเรายังไม่พอที่จะทำให้ถึงที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ได้ในชาตินี้ เราก็มีหลักปฏิบัติที่ถูกต้องมั่นคง มีความเพียรอย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ ฉะนั้นการใช้ปัญญาวินิจฉัยในอุบายธรรม จึงเป็นหลักให้รู้จักเลือกเฟ้นธรรมโดยตรง และเป็นหลักสร้างความมั่นคงหนักแน่นให้แก่ตัวเอง ในเบื้องต้นเราต้องดูแบบอย่างจากท่านผู้รู้ ศึกษาให้เข้าใจในขั้นพื้นฐาน จนเกิดความมั่นใจว่า อุบายนี้ถูกต้องที่สุดแล้ว จึงนำเอาอุบายนี้มาปฏิบัติด้วยความจริงจัง และมีเหตุผลเป็นของตัวเองอย่างแยกกาย ดังคำว่า ตนแลเป็นที่พึ่งของตน ก็พึ่งความสามารถของตน พึ่งเหตุผลของตนเป็นเครื่องตัดสินใจ เพื่อตัดปรามาสคือความไม่แน่ใจให้หมดไป ไม่ต้องดูบ ุ่ กล่า ุ่ ในข้อวัตรปฏิบัติของตัวเองทำให้เสียเวลา เพราะความดูแคลาจึงทำให้ไม่กล้าตัดสินใจ

เราเป็นนักปฏิบัติ จงมองดูอะไรให้รอบด้าน จะเป็นสิ่งภายนอกหรือสิ่งภายใน ต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้เห็นเป็นไปในสังขาร เพราะทุกอย่างมันเป็นหลักความจริงอยู่ในตัวอยู่แล้ว จึงไม่มีใครในโลกนี้จะมาแก้ไขได้เลย และไม่อยู่ในอำนาจของใคร จะบังคับให้เป็นไปตามใจชอบไม่ได้ เช่น ความแก่ความเจ็บ ความตาย ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติของเขา จะเอาอะไรมาค้ำจุนอุดหนุนให้มันทรงตัวอยู่ตลอดไป จึงเป็นสิ่งที่เหลือวิสัยที่จะเป็นไปได้ ถึงจะมีความอภิปาวรรณห้วงโยสัปปานใด ก็ไม่สมกับความต้องการของเรา เพราะในโลกนี้ไม่มีอะไรที่สมปรารถนา เราพยายามจะทำให้สมความตั้งใจ แต่ก็มี ความผิดหวังมาตลอด ดังพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ปรารถนาในของสิ่งใด ไม่ได้มาตามความต้องการก็เป็นทุกข์ ฉะนั้นขอให้เราใช้ปัญญาพิจารณา ตรวจตราดูความต้องการของเรา หรือบางอย่างอาจได้มาตามความต้องการอยู่บ้าง เมื่อได้มาตามความต้องการจริง เราจะยึดเอาความสุขกับสิ่งเหล่านี้ไปนานเท่าไร ไม่กี่วันเดือนปีเราก็มักจะมีความทุกข์เกิดขึ้นกับสิ่งเหล่านี้อย่างแน่นอน

ฉะนั้นเรามีอะไรได้ อะไรมา อย่าเพิ่งปักใจว่า สิ่งนี้เป็นของเราที่แน่นอนจริงอยู่ในแง่สมมุติโลกที่มีความนิยมนั้น แต่นักปฏิบัติผู้ที่มีปัญญาความรู้รอบภายในใจ ถึงจะมีอะไรเกิดขึ้น หรือได้ อะไรมา ก็ต้องพิจารณาดูปัญหาที่จะต้องเป็นผลติดตาม เพราะทุกอย่างย่อมมีปัญหาอยู่ในตัว เราต้องใช้ปัญญาเตรียมตัววางแผนไว้เสียแต่ต้นมือ เพื่อหาช่องทางหลบตัวเอาไว้ ให้เป็นอุบายบรรเทาทุกข์อยู่ในตัว ถึงสิ่งนั้นจะเป็นทางโลก แต่เราก็มามีทุกข์อยู่ในโลกนี้มีใช้หรือ คนที่มีความทุกข์กายความทุกข์ใจ ร้องไห้แทบน้ำตาจะเป็นสายเลือดก็เพราะมาหลงโลกนี้ทั้งนั้น ฉะนั้นผู้จะหนีจากโลกต้องรู้ความเป็นอยู่ของโลกให้ทั่วถึง ว่าโลกนี้มีอะไรบ้างที่เราจะต้องเอา และมีอะไรบ้างที่เราจะมาติดใจใฝ่ฝัน เพราะสิ่งเหล่านั้นล้วนแล้วแต่เป็นของที่ลวงตาลวงใจ จะเอาอะไรเป็นของส่วนตัวที่แน่นอนไม่

ได้เลย เพราะวัตถุของโลกนั้นย่อมมีการเปลี่ยนไปตามกฎอนิจจังไม่คงที่ ดังมีคนแสดงความผิดหวังกับสิ่งที่เสียไป มีน้ำตาไหลนองหน้าโศกเศร้าเสียใจ นี่คือการทุกข์ที่เป็นผลต่อเนื่องมาจากการยึดถือเป็นเหตุ ถ้ายึดในสิ่งไหนมากเกินไปก็ทำให้เป็นทุกข์มากเท่านั้น นี่เราเกิดมาอาศัยโลกอยู่ต้องให้รู้จักโลกให้ดี ต้องใช้สติปัญญาพิจารณาดูโลกให้ชัดเจน เช่น วัตถุธาตุที่มีอยู่ในโลกมีส่วนไหนบ้างที่เป็นของของเราที่จะเอาติดตามตัวไป เราต้องพิจารณาให้ดีมีเหตุผลเป็นเครื่องตัดสินใจ เพราะทุกอย่างเป็นเพียงวัตถุที่อาศัยชั่วคราว จะเอาอะไรเป็นส่วนตัวที่แน่นอนไม่ได้เลย ดังเราได้เห็นกันในที่ทั่วไป ทุกคนย่อมมีความเข้าใจว่า สิ่งใดที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตัวเองแล้ว จะยึดถือเอาแบบลุ่มหัวจมท้ายอย่างแนบแน่น โดยไม่ใช่ปัญญาพิจารณาในเรื่องความไม่เที่ยง และไม่ได้พิจารณาความเป็นอนัตตา คือสูญสลายไปไม่มีอะไรเป็นของของเรา มีแต่จะเอา จะยึดโดยถ่ายเดียว เมื่อของสิ่งนั้นได้สูญสลายไปตามกาลเวลา น้ำตาจึงได้ไหล ตั้งหลักใจไม่ได้เลย

อยู่ในโลกอย่าหลงโลก

นักปฏิบัติจึงต้องเป็นผู้รอบคอบ มีเหตุผลเป็นเครื่องวินิจฉัย เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนใจ ความทุกข์ใจให้เบาลง เหมือนกับการเข้าดงเข้าป่า ต้องสังเกตในการเดิน หรือผูกโบเอาไว้เป็นเครื่องหมาย เมื่อออกจากดงจากป่าก็มาตามเครื่องหมาย ไม่เช่นนั้นก็จะวอกววนอยู่ในป่าโดยหาช่องทางออกไม่ได้เลย นี่ฉันใด ขณะนี้เรากำลังเที่ยววอกววนอยู่ในโลกนี้มานาน ยังหาช่องทางที่จะออกจากโลกนี้ไม่พบ ถึงจะผ่านประตูทางออกหลายครั้ง แต่ก็ไม่มีสติปัญญาให้เห็น คำว่าประตูออกจากโลกนั้นคือ ไตรลักษณ์ ที่เป็นหลักประกันตามความเป็นจริง นี่เป็นเครื่องหมายในเส้นทางของผู้จะหนีไปจากวัฏสงสาร นี่เป็นศูนย์รวมของโลกทั้งสาม คือ กามโลก รูปโลก อรูปโลก ย่อมรวมอยู่ในไตรลักษณ์นี้แห่งเดียว

การพิจารณาโลกทั้งสามนี้ ให้เน้นหนักเฉพาะกามโลกเป็นสิ่งสำคัญ เพราะกามโลกเป็นจุดใหญ่ที่สัตว์โลกให้ความสนใจเป็นพิเศษ

กามโลกนั้นก็ไต่แบ่งแยกออกไปเป็นภพภูมิต่างๆ มีจำนวนมาก เช่น เทวโลก มนุษย์โลก สัตว์โลก เปรตโลก แต่ละโลกดังที่กล่าวมานี้ก็ยังมีปลีกย่อยออกไปเป็นจำนวนมาก และก็รวมอยู่ในไตรลักษณ์ คือ ทุกขัง มีชีวิตความเป็นอยู่แบบทรมานใจ ทรมานกาย ไม่มีอิสระเสรีภายในกายและใจ อดทนต่อความเป็นอยู่ได้ยาก จำเป็นต้องวิ่งเต้นขวนขวายดิ้นรนเพื่อเอาตัวรอดเป็นวัน ๆ ไป เฉพาะมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉาน ที่มีรูปเป็นส่วนหยาบยอมมองเห็นได้ด้วยตาเนื้ออย่างชัดเจน นั่นคือกิริยาอาการแสดงออกมาทางกายในการกระทำ

ถ้าผู้มีความฉลาดอยู่ในตัวอยู่บ้าง ก็พอมิทางแสวงหาเอาวัตถุธาตุ เพื่อมาอุดหนุนบำรุงให้ร่างกายนี้ทรงตัวอยู่ได้ แต่ก็ยังไม่ราบรื่นเสมอกันทุกราย เพราะเหตุปัจจัยส่วนอย่างอื่นที่จะทำให้เกิดความทุกข์มีอยู่มาก เช่น บางท่านมีเงินทองพอจะเลี้ยงชีวิตไปอีกนาน แต่ยังมีเหตุอย่างอื่นที่ทำให้เป็นทุกข์เกิดขึ้นได้ เช่น ปัญหาครอบครัว ที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ใจได้ นั่นคือความไม่เข้าใจกันในระหว่างผู้เมีย จึงเกิดความขัดแย้งกันในการคิดเห็น จนถึงกับลงไม้ลงมือมีความเจ็บกายเจ็บใจทั้งสองฝ่าย หรือไม่ทำตัวเป็นผู้เมียที่ไว้ใจได้ เมื่อฝ่ายหนึ่งเผลอก็ชอบออกนอกบ้าน เพื่อแสวงหาความสุขส่วนตัว หรือสาเหตุที่เกิดจากลูกหลานตัวเอง ความทุกข์ในครอบครัวเหล่านี้ ถึงในชาตินี้เรายังไม่พบ แต่ชาติหน้าเมื่อเรายังมาเกิดในโลกนี้อีก เราต้องได้ประสบการณ์อย่างนี้แน่นอน หรือเหตุการณ์อย่างนี้ไม่มีในครอบครัว แต่ความทุกข์อย่างอื่นย่อมเกิดขึ้นได้ เช่น การเจ็บไข้ได้ป่วยด้วยโรคชนิดต่าง ๆ ดังเราได้เห็นผู้ที่มีอยู่มากในโรงพยาบาลเป็นจำนวนมาก คนนั้นเขาจะมีความทุกข์กายความทุกข์ใจหรือไม่ นี่ก็ให้เราได้พิจารณาดูให้

รู้รอบ เพื่อจะให้จิตได้รู้เห็นในภพแห่งความเกิด ให้พิจารณาชีวิตความเป็นอยู่
ทั้งเราทั้งเขา มีความเป็นอยู่แบบทนได้ยากเหมือนกัน

ความทุกข์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

ความทุกข์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ นั่นคือสภาวะทุกข์ที่เป็นทุกข์ประจำขั้น ถึงคน
นั้นจะมีความเป็นอยู่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ และเพียบพร้อมด้วยกามคุณ
อยู่ก็ตาม สภาวะทุกข์ย่อมแสดงตัวขึ้นที่ขั้นที่อยู่เสมอ เช่น รูปขั้นที่จิตยังครอง
ร่างอยู่ ย่อมปรากฏความทุกข์ขึ้นที่กายที่ใจ เพราะกายใจเป็นสถานที่รองรับทุกข์
และเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์อีกด้วย ถึงไม่มีใครปรารถนาแต่จำเป็นก็ต้องได้รับ
เพราะเป็นธรรมชาติที่มีอยู่กับตัว ถึงจะพยายามทุกวิถีทางที่จะทำให้ความทุกข์ดับ
ไปแต่ก็ไม่สำเร็จ เช่น แสวงหากามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะ
มากลอบเอาไว้ แต่ก็ไม่มีใครในโลกนี้ปิดบังทุกข์ไว้ได้ เพราะทุกข์เป็นสัจธรรม
ประจำธาตุขั้น และเปิดเผยกับตัวเองอยู่ทุกวันคืน จะยืน เดิน นั่ง นอน ใน
อิริยาบถต่าง ๆ นั้นเป็นเพียงหลบหลีกทุกข์ชั่วคราวเท่านั้น และไม่มีอิริยาบถใดมี
ความสุขที่แน่นอน เช่น ยืนนานก็เป็นทุกข์ เดินนานก็เป็นทุกข์ นั่งนานก็เป็น
ทุกข์ นอนนานก็เป็นทุกข์

เราจะหาเอาความสุขจากธาตุขั้นมาจากที่ไหน ในที่สุดก็คว้าเอารูป เสียง
กลิ่น รส โภกฐัพพะมากลอบทุกข์ไว้ชั่วคราวเท่านั้น แทนที่จะเป็นผลดี กลับยิ่ง
เพิ่มความทุกข์ให้เกิดความรุนแรงขึ้น เหมือนกับการดับไฟ จะหาวิธีเลื่อยหา
แกลบมากลบไฟเอาไว้ แทนที่ไฟจะดับไป กลับเป็นเชื้อของไฟได้เป็นอย่างดี
เมื่อไฟคุกรุ่นขึ้นมา ก็เอาแกลบกลบไว้อีก นี่คือการไม่ฉลาดในการดับไฟ นี่ฉันใด
เรื่องไปเอารูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะ มาดับจิตที่เป็นทุกข์ จึงเป็นเพียง
กลบทุกข์เอาไว้ เป็นอุบายเปลี่ยนอารมณ์ของจิตที่มีทุกข์ได้ชั่วคราว ในที่สุด
อายตนะภายนอกก็จะกลายเป็นเชื้อแห่งความทุกข์อย่างดี เพราะการสัมผัสใน

อายตนะ จึงทำให้เกิดความดีใจเสียใจ เป็นไฟเสริมราคะ เป็นไฟเสริมโทสะ เป็นไฟเสริมโมหะ ให้เกิดความรุนแรง ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสไว้ว่า การไม่สำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ออกไปเกาะเกี่ยวอยู่กับ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ จึงเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ขึ้นที่ใจ ฉะนั้นความเกิดจึงมีทุกข์ และเป็นช่องทางให้ทุกข์อื่นที่จรมาได้รวมตัวเป็นทุกข์ขึ้นที่ใจ ขอให้พิจารณาด้วยปัญญาเพื่อความรู้ยิ่งเห็นจริง

ส่วนความแก่ ความเจ็บ ความตาย ที่เป็นทุกข์ ก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ถึงจะกลัวสักปานใดก็หนีไม่พ้น เพราะความเกิดได้เกิดขึ้นไว้แล้ว ความแก่ ความเจ็บ ความตาย มันเป็นผลต่อเนื่องมาจากความเกิด ถ้าปิดความเกิดได้อย่างเดียว ความทุกข์ในสามภพก็หมดสภาพไป ฉะนั้นนักภวนาปฏิบัติผู้ที่ไม่ต้องการความเกิด ผู้ไม่ต้องการความทุกข์ก็ต้องพิจารณาความเกิด พิจารณาความทุกข์ให้รู้เห็นในชาติปัจจุบัน เพื่อบั่นทอนถอนอุปาทานความยึดหมายในชาติอนาคตให้หมดไป จึงตัดกระแสความห่วงใยอันเป็นปัจจัยให้เกิดภพเกิดชาติด้วยสติปัญญาที่คมกล้าเฉียบแหลม จึงเรียกว่า อนาลโย ไม่มีความห่วงอาลัยผูกพันกับของสิ่งใดในโลก ทำลายสถานที่เกิด และดับมูลเชื้อที่จะพาให้เกิดจึงเป็นสมุติ ตณฺหิ อพฺภุชฺหิ จึงเป็นผู้ถอนตัดหากับทั้งมูลรากได้แล้วอย่างสิ้นเชิง นี้เป็นจุดสุดท้ายที่นักปฏิบัติจะต้องได้ต้องถึง ส่วนแนวทางปฏิบัติที่จะได้บรรลุถึงจุดนี้ เราต้องคู่ต้นทางไว้ให้ดี ตั้งหลักสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบด้วยปัญญาไว้ให้ตรง จับหลักสัจธรรม คือความจริงไว้ให้มั่นคง ถึงกระแสโลกจะพัดพาเราหมุนตัวไปทางที่ต่ำ แต่เราก็ตั่งใจทวนกระแสโลกเอาไว้ อย่าปล่อยใจให้ไหลไปตามกิเลสตัณหา พยายามใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้เห็นทุกข์ และเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์อยู่เสมอ เพราะความทุกข์ พระพุทธเจ้าได้ถือว่าเป็นหลักใหญ่ และเป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติธรรม ดังเราทั้งหลายได้รู้แล้วว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้

อริยสัจสี่มี ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เพียงเท่านี้ นักปฏิบัติก็พอจะรู้ความหมาย ให้เอาแต่ละข้อมาวินิจฉัยใคร่ครวญ ก็จะรู้จักอุบายแนวทางอย่างชัดเจน

ดับทุกข์และเหตุให้เกิดทุกข์ได้ด้วยปัญญา

เรื่องความทุกข์ พระพุทธเจ้าจึงได้เอามาเป็นจุดเริ่มแรก เพราะเป็นส่วนหยาบที่ปรากฏอยู่ที่กาย อยู่ที่ใจ และเป็นผลต่อเนื่องมาจากความเกิด นับแต่เราเกิดมาจนถึงปัจจุบัน มีความทุกข์กายมีความทุกข์ใจเป็นอย่างไร เนื่องจากเหตุปัจจัยอะไรที่ทำให้กายให้ใจได้เป็นทุกข์ เราก็ต้องใช้ปัญญาตรึกตรองดูบ้าง ถ้าไม่รู้เห็นทุกข์ที่มีอยู่ที่กายที่ใจตัวเอง เราจะไปรู้เห็นเหตุให้เกิดทุกข์ไม่ได้เลย ถ้าไม่รู้เหตุให้เกิดทุกข์ ความทุกข์ในการเกิดก็จะมีต่อไป นักปฏิบัติต้องเข้าใจในจุดนี้ให้มาก เพราะเป็นจุดที่จะวถวน กลับมาเกิดเป็นภพเป็นชาติ คำว่า วิภูฏะ แปลว่าการหมุน ก็มาหมุนตัวกลับตรงนี้ อวิชา คือความไม่รู้เหตุที่จะหมุนตัวไปในชาติอนาคตก็อยู่ตรงนี้ เมื่ออวิชา คือความไม่รู้เหตุทำให้เกิดทุกข์ จึงได้หลุดเข้าไปในกระแสแห่งความเกิดเป็นภพชาติต่อไปก็อยู่ตรงนี้ จุดนี้จึงเป็นหัวเลี้ยวหัวต่ออย่างสำคัญ ฉะนั้นเรื่องเหตุให้เกิดทุกข์จึงมีความละเอียดอ่อน จะรู้เห็นได้ด้วยปัญญาญาณที่ละเอียด และตัดเหตุ ให้ขาดไปได้ด้วยปัญญาที่คมกล้า ถัดเหตุที่เกิดทุกข์ขาดไปจากใจได้ ก็เท่ากับตัดกระแสของวิภูฏะ หรือความหมุนเวียนให้หมดไป

การปฏิบัติเพื่อรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจสี่ ต้องมีสติปัญญาที่เฉียบแหลม วิจัยวิเคราะห์ในเหตุผลให้เข้าใจ ให้ถูกต้องตามความเป็นจริง การพิจารณาทุกข์ และพิจารณาเหตุที่เกิดทุกข์ อุบายที่จะปฏิบัติเพื่อดับเหตุแห่งความทุกข์ ก็ต้องศึกษาให้เข้าใจ วางพื้นฐานแนวทางปฏิบัติไว้ให้ตรง ส่วนนิโรธ เป็นผลครั้งสุดท้าย ไม่จำเป็นจะเอามาวิจารณ์ เพราะเป็นธรรมที่เป็นปัจจัยตั้งรู้เฉพาะตน เมื่อถึงจุดที่อิมตัวเต็มที่แล้วเมื่อไร นิโรธ คือธรรมที่ลบล้างกิเลสก็จะปรากฏแก่นัก

ปฏิบัติเอง ถึงผู้ที่ไม่เคยศึกษาไม่เข้าใจในความหมายของนิโรธมาก่อนก็ไม่เป็นปัญหา เหมือนกับที่สุดของเส้นทางเป็นอย่างไรเราไม่ต้องกังวล ไม่ต้องคาดหมายว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เมื่อเราเดินตามทางตรงไปอยู่แล้ว ความสิ้นสุดของเส้นทางเราจะเป็นผู้รู้เองเห็นเองโดยไม่ต้องถามใคร ว่าความสิ้นสุดของเส้นทางเป็นอย่างไร นี่ฉันใด คำว่านิโรธ คือความดับทุกข์เป็นอย่างไร กิเลส ตัณหา อวิชชา หมดไปจากใจเป็นลักษณะอย่างไร ความบริสุทธิ์ที่ไม่มีภพชาติเป็นที่เกิดอีกต่อไปจะอยู่กันอย่างไร ก็เป็นสิ่งที่ไม่ควรคาดหมายทั้งสิ้น ฉะนั้น นิโรธ คือความดับทุกข์ เมื่อท่านได้บรรลุถึงภูมิธรรมของพระอรหันต์แล้วเมื่อไร ในวินาทีนั้นท่านจะเป็นผู้รู้เอง ไม่ต้องไปถามใคร ๆ ทั้งสิ้น

ข้อสำคัญคือการปฏิบัติให้ตรงต่อองค์มรรค แม้ สติปัญฐานสี่ มี กาย เวทนา จิต ธรรม ก็มารวมอยู่ในองค์มรรคทั้งสิ้น ถึงองค์มรรคทั้ง ๘ ข้อมี สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ก็อาศัยสัมมาทิฏฐิ คือปัญญาที่เห็นชอบเป็นสิ่งควบคุมหรือเป็นพลังหนุนมรรคข้ออื่น ให้เป็นสัมมา อย่างชอบธรรม เหมือนการขับรถ ขับเครื่องบิน ถ้าผู้ขับรถเพียงคนเดียวเท่านั้น ก็สามารถนำรถนำเครื่องบินพร้อมทั้งคณะ ไปถึงที่จุดหมายปลายทางได้อย่างปลอดภัย นี่ฉันใด สัมมาทิฏฐิ คือปัญญาความเห็นชอบ ความเห็นจริง ความเห็นตรงต่อหลักจักรธรรม จึงเป็นเข็มทิศ ชี้จุดที่ถูกต้องให้แก่มรรคข้ออื่น ๆ อย่างเป็นธรรม สัมมาสังกัปปो การดำริพิจารณาใคร่ครวญในเหตุ ปัจจัย ก็เป็นไปตามหลักความจริงโดยชอบธรรม นี่คือปัญญาความเห็นชอบ จึงเป็นองค์ที่สำคัญ การพิจารณาความทุกข์ที่มีอยู่กับตัวเอง หรือความทุกข์ที่มีกับคนอื่นสัตว์อื่น ก็ให้รู้เห็นเป็นสภาพเดียวกัน จะเป็นปวดหัวปวดฟันปวดในร่างกายส่วนต่าง ๆ หรือทุกข์เพราะการเจ็บไข้ได้ป่วย ในโรคนานาชนิด ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากความเกิดทั้งนั้น ทุกข์ในการเกิดมีอะไรบ้าง

ขอให้ท่านใช้ปัญญาพิจารณาตามความสามารถ ด้วยสติปัญญาของท่าน เพื่อเป็นอุบายสอน ให้จิตได้รู้เห็นตามความเป็นจริง และท่านนั้นแหละจะเกิดความกลัวในทุกข์ในการเกิด ถ้าเพียงมาเอาความรู้จากผู้เขียน คอยเอาความเข้าใจจากผู้เขียน จะไม่เป็น ปัจจัตตัง คือความรู้เห็นเฉพาะตัวท่านเลย ฉะนั้นผู้เขียนจึงมีความต้องการให้ท่านพึงสติปัญญาของท่านเอง ความรู้ทุกข์เห็นทุกข์ด้วยปัญญาท่านนั้นแหละ จึงจะมีความเบื่อหน่ายในการเกิด และจึงจะมีช่องทางตัดกระแสแห่งความเกิดอย่างง่ายดาย

ฝึกปัญญาให้ฉลาดเหนือกิเลสตัณหา

เหตุที่จะเกิดเป็นภพชาติมีจำนวนมาก แต่จะอธิบายอย่างย่อเพียง ๓ เหตุเท่านั้น คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา นอกจากนั้นให้ท่านช่วยฝึกปัญญาตัวของท่านเอง เปรียบเหมือนผู้เขียนได้มอบมิดและหินให้แล้ว การลับมิดที่จะให้มีคมกล้าก็ให้ท่านลับเอง และใช้มีดฟันอะไรให้ขาดด้วยคมมีดของตัวเอง หรือเปรียบเหมือนกับครูได้มอบปากกากับกระดาษให้แล้ว ต้องฝึกเขียนด้วยตนเอง ในครั้งแรกตัวหนังสือจะไม่สวยงาม สะกดการันต์ไม่ถูก สำนวนในการเขียนไม่กลมกลื่นกัน เราก็พยายามฝึกเขียนจนเกิดความชำนาญ ฝึกเขียนบ่อย ๆ ทุกอย่างจะเรียวร้อยไปเอง หรือฝึกอ่านหนังสือ อ่านทีแรกก็ตะกุกตะกักผิด ๆ ถูก ๆ ฝึกอ่านบ่อย ๆ สังเกตตัวหนังสือ สังเกตข้อความที่อ่าน ไม่นานก็จะอ่านหนังสือได้รวดเร็วและถูกต้อง หรือฝึกงานอย่างอื่นก็ต้องมีความตั้งใจเป็นสิ่งสำคัญ งานนั้นๆ ก็จะสำเร็จได้อย่างรวดเร็ว นี่ฉันใด การใช้ปัญญาพิจารณาเหตุแห่งความเกิด ที่ยกขึ้นไว้เป็นหลักใหญ่ ๓ ประการ นั้นคือเรื่องของตัณหา ที่เป็นเหตุพาให้เกิดเป็นภพเป็นชาติ และเป็นเหตุที่กวณหมุนเวียนอยู่ในภพทั้งสาม

นั่นคือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา กามตัณหา นั้นแยกออกเป็นสองประเภท คือ

๑. วัตถุกาม

๒. กิเลสกาม

วัตถุกามนั้น คือวัตถุสมบัติที่เรามีความผูกพันยินดี ให้พิจารณาเฉพาะที่เป็นส่วนของตนเท่านั้น เพราะเราจะแก้ตัณหาตัวเองที่ยังมีความอยาก ที่ติดอยู่ในวัตถุเหล่านั้นให้ผ่อนคลายจากใจไป การพิจารณาวัตถุแต่ละอย่างก็ให้ลงสู่หลักสังขธรรม คือทุกขัง อนิจจัง อนัตตา การพิจารณาทุกข์เกี่ยวกับวัตถุ ก็ให้ดูจิตที่มีความยึดถือในวัตถุนั้นเป็นหลักความจริง ให้พิจารณาว่าวัตถุนั้นไม่มีอะไรเป็นของเราที่แน่นอน ถ้าเรามีความยินดี จิตมีความผูกพันในวัตถุนั้นมากเกินไป เมื่อวัตถุนั้นหายไปฉิบหายไปด้วยวิธีใด ความทุกข์ใจที่มีความอาลัยในวัตถุนั้น ๆ ก็ จะเกิดความพิโรธรำพันร้องไห้ เกิดความเสียใจทุกข์ใจเป็นลมล้มไปโดยไม่มีสติรู้ตัว นี่ก็เป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากผู้ไม่เคยพิจารณาให้จิตได้รู้เห็นตามหลักความจริง

จะหาความสุขจากกามไม่พบ

คำว่ากิเลสกามนั้น คือจิตมีความยินดี ความผูกพันอยู่กับกามคุณ มี รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ จิตมีความรัก จิตมีความใคร่ จิตมีความกำหนด เป็นอารมณ์ จิตมีความต้องการอยู่กับกามคุณนี้ เมื่อจิตมีความฝักใฝ่อยู่ในกาม การแสวงหาเพื่อกาม ก็พยายามค้นร้นทุกวิถีทาง ความต้องการของจิตที่ลุ่มหลง อยู่ในกิเลสกามนี้ย่อมมีประจำโลก ส่วนพระพุทธเจ้า พระอริยเจ้าทั้งหลาย ที่ท่านเข้าสู่นิพพานไปแล้ว ในครั้งแรก ท่านก็มีความยินดีอยู่กับ วัตถุกาม กิเลส กาม เหมือนกันกับพวกเราทั้งหลาย แต่ท่านมีสติปัญญาที่ฉลาด จึงได้ตัดขาด

ออกจากความอยากของกามนี้ไป นี่เราเป็นนักปฏิบัติ ต้องเตรียมตัวเตรียมใจ ใช้สติปัญญาหยั่งลงสู่หลักสัจธรรม เพื่อลบล้างความเข้าใจเดิมที่มีความผูกพันอยู่ในกาม ถอนความยึดมั่นของจิตที่หลงผิด ติดอยู่ในวัตถุกาม กิเลสกาม ด้วยความพยายามเต็มที่ ให้จิตมีความรู้เห็นโทษ รู้เห็นทุกข์ รู้เห็นภัย ให้รู้เห็นความเสียหาย ที่เกิดขึ้นจากกามคุณอย่างชัดเจน นี่เป็นเพียงอุบายส่วนย่อยในหลักการพิจารณา เหมือนกรุยแนวทางเพื่อให้ท่านได้ใช้ปัญญาโดยพิสดารต่อไป ปัญญาพิจารณาได้มากน้อยเท่าไร นั่นก็เป็นปัญญาของเราโดยตรง ความรู้ ความฉลาด ความเฉียบแหลม ความรู้รอบในสรรพกิเลสทั้งหลายที่มีอยู่ในใจ ก็จะใช้ปัญญาที่เราสร้างขึ้นมานี้เองเป็นอาวุธ เพื่อสังหารกิเลสตัณหาให้หมดไปจากใจ นี่คือผู้ฉลาดในการปฏิบัติธรรม ไม่จำเป็นจะต้องไปยืมความรู้ความฉลาดจากใคร เพราะสติปัญญาความสามารถของเราก็มีกำลังพอตัว จึงเป็นผู้พร้อมที่จะออกสู่สนามรบต่อสู้กับศัตรู คือกิเลสตัณหาให้หมดไปจากใจอย่างง่ายดาย

คำว่า ภวตัณหา คือจิตมีความยินดีอยู่ในภพที่เกิด ไม่อยากเปลี่ยนแปลงจากภพเดิมนี้ไป เคยอยู่กับชาติภพอะไรก็อยากอยู่กับภพชาตินั้น ๆ ต่อไป มีความยินดีผูกพันอยู่ในภพนั้น ๆ ไม่มีวันจืดจาง ถ้าเป็นภพชาติที่เป็นมนุษย์ก็อยากอยู่ในภพชาติที่เป็นมนุษย์นี้ตลอดไป ใครจะว่า ภพชาติของสวรรค์ พรหมโลก มีความสุขดีกว่านี้ก็ไม่สนใจ ตัวเองมีความเป็นอยู่อย่างไรก็อยากอยู่ไปตามภพเดิม หรือมี เหตุที่จะตายจากภพที่เป็นมนุษย์นี้ไป จิตก็มีความผูกพันยึดหมายอยู่กับอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ลูกหลาน หรือวัตถุสมบัติที่ตัวเองมีความยินดี เพื่อให้มาเกิดในตระกูลนี้อีกต่อไป ตัวเองมีลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ในกามคุณอย่างไร ใจก็มีความยินดีผูกพันอยู่กับ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข นั้น ๆ หรือตัวเองมีความพร้อมด้วย สุวรรณตา สุสรตา สุสณฐานัน สุรูปตา อธิกิจจัม ปรีวาโร ก็มี ความปรารถนาอยากจะมีความเป็นอยู่อย่างเดิม หรือเทวดาที่มีความสุขในภพที่

เป็นทิพย์ เขาก็มีความยินดีอยากจะอยู่ในภพที่เป็นทิพย์ตลอดไป แต่ภพของพวกเขา
 เทพมีส่วนที่จำกัดตามบุญกุศล ถึงอยากจะอยู่ในโลกที่เป็นทิพย์ตลอดไป นั่นเป็น
 เพียงความอยากอยู่ในภพที่ตัวเองมีความยินดี **อนิจจัง จึงไม่มีใครมีความสมหวัง**
ไม่สมความปรารถนาตามความอยากของตน จำเป็นต้องได้พลัดพรากจากของรัก
 ของชอบใจไป การเปลี่ยนจากภพเดิมไป เพราะมี โมหะ อวิชชาปิดบังจิตเอา
 ไว้ จะไปตกอยู่ภพไหนก็กรรมพาให้เป็นไป เมื่อได้เกิดในภพใหม่ไปแล้ว ความ
 หลงในภพเดิม ความไม่รู้ในภพเดิมก็หมดไป มีแต่ความพอใจยินดีในภพที่เกิด
 ในชาติปัจจุบันเท่านั้น นี้ผู้เขียนเพียงชี้แนะแนวทางให้เท่านั้น ส่วนการใช้ปัญญา
 พิจารณา ให้รู้เห็นในภพที่เรากำลังหลงอยู่ ก็ให้เราพิจารณาใคร่ครวญดูด้วย
 ปัญญาของตัวเอง เพื่อให้จิตได้รู้เห็นตามความเป็นจริง ของชาติภพนั้น ๆ

ค้นหาพาให้เกิดทุกข์ตลอดไป

คำว่า วิภวตัณหา คือไม่อยากไปเกิดในภพชาติที่ไม่ชอบใจ เช่น พวก
 เทพที่อยู่ในโลกที่เป็นทิพย์ เขาก็ไม่อยากมาเกิดเป็นมนุษย์ หรือผู้ที่เกิดเป็นมนุษย์
 ในฐานะที่มีความอุดมสมบูรณ์ ที่มีความเพียบพร้อมด้วยกามคุณ เขาก็ไม่อยากมา
 เกิดในตระกูลที่ต่ำต้อยยากจน หรือไม่อยากเกิดเป็นคนพิกลพิการ เสียหูเสียตา
 มีอวัยวะที่ไม่สมประกอบในรูปร่างกลางตัว ไม่อยากไปเกิดในภพของอบายภูมิ
 มินรก เปรต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน **ความไม่อยากเกิดในภพที่ไม่ชอบใจนี้เอง**
จึงเรียกว่า วิภวตัณหา ถึงจะไม่อยากเกิดในภพดังกล่าว ก็จำเป็นจะต้องได้เกิด
 เมื่อตัวเองทำกรรมไว้ไม่ดี **เมื่อกรรมชั่วส่งผลให้ไปเกิดในภพไหนก็ต้องไปตาม**
กรรม ไม่มีสิทธิ์ที่จะเรียกร้องเอาตามใจชอบของตน เหมือนคนที่ถูกคุมขังใน
 ตะราง จะเรียกร้องเอาอะไรตามชอบใจไม่ได้ ที่อยู่หลับนอน อาหารการกิน
 จะไม่เป็นไปตามความอยากของตัวเอง นี่ฉันใด ใจที่ได้รับผลของกรรมชั่วแล้ว

จะต้องได้รับผลของกรรมนั้นต่อไป จนกว่าจะหมดผลกรรมที่ทำไว้ นี่เป็นนิสัยของผู้ไม่มีปัญญา ไม่เข้าใจในเหตุผล อาศัยความอยากเป็นใหญ่ ต้องการแต่สิ่งที่ดีและชอบใจ แต่ไม่ประกอบกรรมดีเอาไว้ เมื่อผลร้ายเกิดขึ้นก็เกิดความไม่ชอบใจ ฉะนั้น ขอให้นักปฏิบัติทุกท่านได้ใช้ปัญญาพิจารณาให้จิตได้รู้เห็นในเหตุที่จะทำให้เกิดทุกข์ เพราะกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ทั้งสามนี้จึงเป็นสถานที่ที่มวลมนุษย์ที่เกิดมาในโลก และสัตว์ดิรัจฉานทุกประเภท ได้หมุนตัวไปตามความอยาก สร้างเหตุให้เกิดความทุกข์ของภพชาติตลอดไป เหตุปัจจัยที่มีการหมุนเวียนอยู่ในภพทั้งสาม ก็เนื่องจกตัณหา คือความอยากตัวนี้เป็นเหตุ ถ้าดับเหตุนี้ได้แล้ว ภพทั้งสามก็หมดปัญหาไป

ที่ได้อธิบายถึงการใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้เห็นเหตุให้เกิดทุกข์ มีกามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ที่กล่าวมาโดยย่อนี้ คิดว่าท่านพอจะเข้าใจในแนวทาง เพราะตัณหาทั้งสามนี้เป็นวัฏจักรให้เราได้หมุนเวียนเปลี่ยนไป ความเข้าใจว่าตัณหาพาให้เรามีความสุขนั้น เป็นความเข้าใจผิดของตัวเอง เราเคยใช้ปัญญาพิจารณาดูใหม่ว่า คนเราเกิดมาในโลกนี้มีใครบ้างที่ได้รับความสุขจากตัณหาที่แน่นอน ต้องพิจารณาด้วยปัญญาดูบ้างเพื่อให้จิตได้เกิดความสำนึกตัว แม้ตัวเราเองกำลังวิ่งตามตัณหาอยู่ในขณะนี้ เราได้พบความสุขของตัณหาหรือยัง ขณะนี้เราไม่มีปัญญาจึงปล่อยให้ตัณหาลากตัวไป กิเลสตัณหาได้ลากตัวเราให้วนเวียนอยู่ในภพทั้งสามนี้มานาน และจะลากตัวเราให้ไปเกิดเอาภพเอาชาติต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด เราจะปล่อยตัวให้กิเลสตัณหาลากตัวไปลากตัวมาอยู่อย่างนี้หรือ ทำไมจึงไม่ใช้ปัญญาพิจารณาดูความเป็นมา ความเป็นอยู่ และความเป็นไปในชาติภพของตัวเราบ้าง ในชาติภพที่ผ่านมาในอดีต เราได้วัตถุสมบัติของโลกอะไรบ้าง เพียงเกิดขึ้นมาแล้วหาอยู่หากินไปเป็นวัน ๆ เท่านั้น ไม่นานสังขารร่างกายก็แก่ เจ็บ ตายทับถมในแผ่นดินไป จะเอาสมบัติวัตถุอะไรติดตามตัวไปไม่ได้เลย แม้ใน

ชาตินี้ก็เลสตัณหาก็ลากตัวเองมาเกิดเอาภพเอาชาติอีก แล้วก็หาอยู่หากินไปเป็นวัน ๆ เช่นกัน ไม่นานสังขารก็แตกสลายตายไป เราจะได้วัตถุสมบัติของโลกอะไรติดตามตัวไปด้วย หรือจะไปเกิดเอาภพชาติในอนาคตอีก ก็จะเป็นเหมือนกันกับชาติภพที่ผ่านมา จะว่าความทุกข์กายความทุกข์ใจก็เหมือนกัน มีความผันแปรเปลี่ยนไป ไม่มีอะไรเที่ยงพอจะอาศัยได้ มีแต่ความเป็นไปตามหลักอนิจจัง มีแต่ความสิ้นหวังไปตาม ๆ กัน ความเข้าใจว่า ชาติสุถิ่ จันฐ์ห้าเป็นตัวตนของเรา หรือสิ่งอื่นที่เรามีความเข้าใจว่าเป็นของของเรา นี่เป็นเพียงความเข้าใจไปตาม โมหะ อวิชชา ที่ไม่มีความรู้เห็นตามหลักสังขธรรม จึงเกิดความมั่นหมายยึดถือว่าเป็นตนและของของตนขึ้นมา คำว่า อนัตตา ความสิ้นเนื้อประดาตัวได้ประกาศความจริงอยู่แล้วอย่างเปิดเผย มีอยู่ตามป่าช้า ตามเมรุ ดังได้เห็นกันอยู่เป็นประจำ นั้นหรือที่ว่าเป็นอัตตาตัวตน ทุกคนก็จะต้องไปในลักษณะอย่างเดียวกัน ถึงจะมีชีวิตครองร่างอยู่ก็ตาม อีกสักวันหนึ่งข้างหน้า คำว่า อัตตาตัวตนก็จะเป็นโมฆะไป นี้ขอให้พวกเราใช้ปัญญาพิจารณาดูความเป็นจริงเอาไว้บ้าง เพื่อเป็นช่องทางให้จิตได้รู้เห็นตามหลักสังขธรรม

สมมุติตั้งอยู่ได้เพราะมีอัตตา

นักปฏิบัติต้องเข้าใจในหลักสมมุติ แต่อย่าไปหลงในสมมุตินั้น ๆ และก็ต้องอาศัยในสมมุตินี้ไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่ ในช่วงที่ชีวิตมีอยู่ก็ให้รู้เห็นตามความเป็นจริง เพราะทุกสิ่งเป็นเพียงอาศัยซึ่งกันและกันอยู่เท่านั้น ไม่กี่วันเดือนปี ก็จะได้พลัดพรากจากกันไป ถึงจะอาลัยอาวรณ์ร้องไห้ด้วยความเสียดายก็ไม่มีผล ฉะนั้นนักปฏิบัติต้องเป็นผู้เตรียมใจเอาไว้ เพื่อจะเผชิญต่อเหตุการณ์อย่างนี้ เราก็จะไม่มี ความทุกข์ใจเสียใจร้องไห้จนกินความพอดี มีอะไรเป็นที่รับผิดชอบก็ต้องดูแลรักษา หรือการแสวงหาที่ให้อยู่ในขอบเขตของสุจริตที่เป็นธรรม ถึงได้

มากก็ให้รู้ว่าสิ่งนี้เป็นเพียงสมมุติเท่านั้น เราก็เป็นสมมุติให้แก่ตัวเรา เขาก็เป็นสมมุติให้แก่ตัวเขา ทุกคนก็ย่อมมีสิทธิ์ใช้สมมุติให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเอง และใช้สมมุตินั้น ๆ ไปในทางที่สุจริตธรรม ฉะนั้นควรใช้ปัญญาพิจารณาสมมุติที่มีอยู่ในโลกให้เข้าใจ และรู้เห็นตามความเป็นจริงในสมมุตินั้น ๆ อย่างชัดเจน ความลุ่มหลงในชาติภพก็จะมีช่องทางที่จะจบสิ้นไปได้ง่าย นี่เป็นปัญญาเริ่มแรกที่นักปฏิบัติต้องรู้รอบเอาไว้ ให้เข้าใจในการหมุนเวียนไปตามกระแสของโลกอย่างรอบด้าน นั่นคือผู้กำลังแหวกช่องออกจากภพทั้งสาม ด้วยกำลังความสามารถของสติปัญญาของตัวเอง กำลังเพ่งเล็งจุดที่ทำให้จิตเกิดความลุ่มหลง ว่ามีส่วนไหนของโลกที่เรายังไม่เข้าใจ และมีสมมุติส่วนไหนที่เราเอามาปิดบังความจริงที่ทำให้เราเกิดความหลงใหลใฝ่ฝัน ตราบใดที่เรายังเอาสมมุติโลกมาปิดบังความจริง ตราบนั้นความจริงก็จะไม่ปรากฏแก่จิต จะมีแต่ความมืดบอดอยู่ในโลกนี้ตลอดไป

ฉะนั้นการภาวนาปฏิบัติต้องเข้าใจในการวางพื้นฐาน ไม่ใช่จะละกิเลส ตัณหา อวิชชา อุปาทาน ความยึดมั่นของจิต ให้หมดไปสิ้นไปโดยความเข้าใจที่ไร้เหตุผล ดังมีนักปฏิบัติหลายคนพูดเรื่อยเปื่อยไปว่า เมื่อจิตมีความสงบเป็นสมาธิแล้ว จิตจะมีความบริสุทธิ์ผ่องใส ทั้งผู้เทศน์ทั้งผู้ปฏิบัติตามย่อมมีความเข้าใจไปในลักษณะนี้ ที่สำคัญก็คือผู้สอน เมื่อมีความเข้าใจผิดเพียงคนเดียว ก็ทำให้คนอื่นมีความเห็นผิดหลายพันคน ดังคำว่า จิตมีความบริสุทธิ์เพราะการทำสมาธิเป็นต้น ซึ่งขัดกันกับคำสอนของพระพุทธเจ้า ดังคำว่า **ปัญญาบริสุทธิ์** จิตจะมีความบริสุทธิ์ได้เพราะปัญญา ไม่ใช่ว่า ความบริสุทธิ์ของจิตจะเกิดขึ้นจากสมาธิดังที่เราเข้าใจ หรือได้ยินอยู่บ่อย ๆ ว่า ทำสมาธิให้จิตว่าง ว่างจากอารมณ์ ว่างจากกิเลสตัณหา อวิชชา หรือให้จิตว่างในสรรพสังขารทั้งหลาย แต่ทำไมผู้พูดจึงไม่รู้เรื่องของคาบสฤณีเอาไว้บ้าง เพราะพวกฤณีเขายังทำให้จิต

ว่างได้ดีกว่าพวกเรา และว่างทุกสิ่งทุกอย่าง จนเป็น รูปฌาน อรูปฌาน และไม่มีฤาษีคนใดมีจิตบริสุทธิ์ได้ด้วยสมาธิ เพราะคำอย่างนี้ไม่มีในศาสนาพุทธ ไม่น่าจะคิดเอาขึ้นมาสอนให้คนอื่นเข้าใจผิดเลย เพราะความบริสุทธิ์จะมีเฉพาะพระอรียเจ้าเท่านั้น แม้ภูมิธรรมของพระโสดา พระสกิทาคา พระอนาคา ก็ยังไม่มี ความบริสุทธิ์อย่างสมบูรณ์ ภูมิธรรมที่มีความบริสุทธิ์เต็มที่ นั่นคือภูมิธรรมของพระอรหันต์ ฉะนั้นขอให้นักปฏิบัติจงเข้าใจตามนี้ จึงจะเป็นสัมมาทิฐิ คือความเข้าใจที่ถูกต้อง และเป็นไปตามอริยมรรค เพื่อจะก้าวขึ้นสู่อริยผลต่อไป

บทสรุป

ขณะนี้มีนักปฏิบัติตีความหมายในมรรคผลแตกต่างกัน เพียงจิตมีความสงบเป็นสมาธิ มีจิตว่างชั่วครั้งชั่วคราว ก็หาเอาปริยัติเข้ามาเปรียบเทียบตรวจดูความว่างที่เกิดขึ้น ว่าจิตตกอยู่กระแสนธรรมชั้นไหน หรือได้อันดับญาณที่เท่าไร ก็เลยกลายเป็นพระอรียเจ้าเปรียบเทียบไป บางครั้งก็ไปเปรียบกับภูมิธรรมของพระอรหันต์ บางครั้งก็เปรียบเทียบกับภูมิธรรมของพระอรียเจ้าชั้นใดชั้นหนึ่ง บางครั้งก็เป็นจิตปลุกชุนไป คำว่า บังจำกัดตั้ง รู้เฉพาะตนก็หมดความหมายไป คืออยากให้ครูอาจารย์พยากรณ์ตัวเอง ว่าได้ขั้นนั้นขั้นนั้นไป ความเข้าใจอย่างนี้จึงผิดวิสัยของพระอรียเจ้าที่แท้จริง ฉะนั้นเราเป็นนักปฏิบัติควรศึกษาให้เข้าใจในคำว่า บรรลुอริยธรรม ถ้าไม่เข้าใจคำนี้ อาจไปคว้าเอาจิตว่าง เอาความสว่างที่เกิดจากการทำสมาธิ มาเป็นการ บรรลुอริยธรรมไปก็เป็นได้ หรือเห็นรูปเทพที่เป็นนิमितมาปรากฏหรือรูปใดที่ต้องการอยากจะเห็น เพียงนิमितที่เป็นส่วนหยาบๆ เท่านั้น ก็ยังเข้าใจว่าตัวเองมีญาณนั้นญาณนี้ไป

ความเข้าใจของนักปฏิบัติที่มีความแตกต่างกัน ก็เนื่องจากตีความหมายในธรรมไม่เหมือนกัน ความเห็นความเข้าใจจึงไม่ตรงกัน ดังได้เห็นป้ายวัดบอกว่า

สำนักวิปัสสนา หรือไปปฏิบัติวิปัสสนา ที่นั่นที่นี้ แต่การปฏิบัติจริง ๆ ไม่เป็นไปตามคำว่าวิปัสสนาเลย พวกกันไปนั่งสมาธินี้ก็เป็นแค่การให้จิตว่างเท่านั้น นี่คือการใช้ในสมมุติบัญญัติไม่ถูก ไม่เข้าใจในอุบายการทำสมาธิ ไม่เข้าใจในอุบายการเจริญวิปัสสนา ฉะนั้นนักปฏิบัติต้องศึกษาคำว่า สมาธิ และวิปัสสนา ให้เข้าใจ เพื่อจะนำไปปฏิบัติให้ถูกต้อง เพราะการเจริญสมาธิ กับการเจริญวิปัสสนา มีอุบายต่างกัน

การจะเจริญสมาธินั้น ต้องมีสติกำหนดนิคคาบบริกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือมีสติกำหนดอานาปานสติ คือระลึกรู้ลมหายใจเข้าออก เพื่อเป็นอุบายให้จิตอยู่ในปัจจุบัน ให้มีสติกับผู้รู้ที่อยู่ในคำบริกรรมนั้น ๆ ตลอดไป ไม่มีการนึกคิดตรึกตรองในสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น ให้มีความมั่นใจอยู่กับอารมณ์ของสมาธินั้นไม่ให้ผลอเมื่อจากการทำสมาธิแล้ว จึงน้อมจิตไปเจริญวิปัสสนาต่อไป

การเจริญวิปัสสนานั้น เป็นอุบายการใช้ปัญญาพิจารณา ให้เป็นไปตามหลักสังขธรรม คือความเป็นจริงตามไตรลักษณ์ คือ ทุกขัง อนิจจัง อนัตตา หรือความจริงในการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทั้งเรา ทั้งเขา หรือความจริงของความสกปรกโสโครกในร่างกายตัวเองและคนอื่น เพื่อให้จิตได้รู้เห็นเป็นสภาพเดียวกัน อุบายที่จะนำมาประกอบการพิจารณาด้วยปัญญานี้ ต้องอาศัยสัญญา สมมุติ สังขาร ที่มีมาในอดีต มีอยู่ในปัจจุบัน และจะเป็นไปในอนาคต เพราะสัญญา สมมุติ สังขาร เป็นคาบสองคม ถ้าใช้ไม่เป็นก็มีโทษแก่ตัวเอง เช่น ไปหาจำ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่กิเลสตัณหาที่มีความชอบใจยินดี มีความกำหนัดรักใคร่ผูกพัน ทำให้จิตเกิดความกระสันเคล้าคลึง ถ้ารูปที่เรารักเสียงที่เราชอบใจมีอยู่ สัญญาความจำก็จะไม่มีความหลงลืม ถ้ามีความรักใคร่หลงใหลในรูป สัญญาความจำในรูปนั้นก็จำได้อย่างฝังใจ เมื่อเป็นไปในลักษณะนี้ สมมุติก็ย่อมปรากฏตัว ว่ารูปนั้นไปพบกันที่ไหน รูปนั้นมีผิวพรรณ

อย่างไร สูงต่ำอ้วนผอมอย่างไร พูดยกกันในเรื่องอะไรบ้าง เมื่อสมมุติตัวขึ้นมาได้แล้ว สังขารจิต คือความปรุงแต่งเพื่อให้สอดคล้องกันกับความรักความใคร่ก็ขยายความคิดไปให้ถูกกับสมมุตินั้น ๆ และขยายความคิดปรุงแต่งออกไปอย่างพิสดารเสียด้วย สิ่งที่ไม่เคยพูดกันก็ปรุงแต่งสมมุติว่าได้พูดกัน ไม่เคยได้สัมผัสกันก็ปรุงแต่งสมมุติว่าได้สัมผัสกัน ส่วนจิตที่ยังมี ราคะ โมหะ อวิชชา ก็ยิ่งเกิดความผูกพันกระสันอยู่ในรูปนั้น ๆ อย่างฝังใจ เป็นในลักษณะสร้างวิมานในอากาศ วาดมโนภาพด้วยสมมุติสังขาร คิดปรุงแต่งเอาเอง และก็หลงความคิดตัวเอง นี่เป็นเพียงธรรมารมณ์ที่เกิดขึ้นจากรูปเป็นเหตุ ทำให้จิตเกิดความหลงไหลใฝ่ฝัน อุปาทาน ความต้องการในกามคุณก็นับวันจะยิ่งลึกยากที่จะถอนตัว

นักปฏิบัติจึงต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้เข้าใจ เพื่อจะได้หาอุบายความแยกกาย มาลบล้างสัญญา สมมุติ สังขาร ที่เป็นโทษภัยให้หมดไปจากใจ อาศัยสติ ปัญญา ความรอบรู้ ในการสัมผัสในรูป เสียง นั้นโดยความสำรวมใจเอาไว้ โดยอาศัยปัญญาพิจารณาในความจำในรูปเสียงให้เป็นมวมกลับอยู่เสมอ

นี่เราเห็นคนตายมาแล้วเป็นจำนวนมาก แต่ทำไมจึงไม่จดจำเอาเรื่องความตายของคนอื่น น้อมเข้ามาพิจารณาความตายแก่ตัวเองบ้าง เพื่อจะให้จิตเกิดความสดสังเวชในความตาย แต่ก่อนเราเคยสมมุติเอาแต่รูปเสียงมายั่วยุให้จิตเกิดความหลงไหลเพลิดเพลิน ไม่นึกถึงความตายที่จะมาถึงตน แต่บัดนี้เรามาสสมมุติดูความตายเสียบ้าง เพื่อลดกิเลสตัณหา นี่เป็นอุบายปัญญาเอาสมมุติลบสมมุติกันเอง

แต่ก่อนเคยปล่อยให้สังขารจิตปรุงแต่งในรูปเสียง เพื่อให้จิตเกิดความกำเริบในราคะตัณหา หลงไหลในความคิดของตัวเองแทบตัวลอย แต่บัดนี้เรามาสเปลี่ยนแผนแนวความคิดเสียใหม่ ให้คิดไปในทางตรงกันข้าม คือคิดทวนกระแส แต่ก่อนเคยคิดแต่เรื่องความสวยความงาม ที่จะก่อให้เกิดราคะตัณหา แต่ บัด

นี้มาคิดในเรื่องความสกปรกโสโครก คิดเรื่องความทุกข์ที่เกิดขึ้นที่กายที่ใจ คิดเรื่องความไม่เที่ยงที่มีความแปรปรวนเปลี่ยนไปไม่คงที่ คิดเรื่องอนัตตา ไม่มีอะไรเป็นของของตน ทั้งวัตถุสมบัติภายนอก ตลอดทั้งธาตุสี่ชั้นห้า ให้จิตได้รู้ เห็นว่าเป็นสภาพของสูญเปล่า จะเอาอะไรมาเป็นสมบัติส่วนตัวไม่ได้เลย ทุกอย่างเป็นเพียงสภาพที่อาศัยกันชั่วคราวเท่านั้น ไม่กี่วันเดือนปีก็จะพลัดพรากจากกันไป ในช่วงที่มีชีวิตอยู่ก็ต้องอาศัยกันไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่ นี่เป็นอุบายใช้ความคิดในทางธรรม เพื่อแก้ความคิดปรุงแต่งของสังขาร หรือเป็นอุบายใช้ความคิดเพื่อลบล้างความคิดนั้นเอง ฉะนั้นผู้จะหนีจากโลก ต้องเป็นผู้รู้เห็นความเป็นอยู่ของโลกอย่างชัดเจน เพื่อให้จิตเกิดความกลัว เกิดความเบื่อหน่าย ที่จะมาเกิดเอาภพเอาชาติในโลกนี้ต่อไป นตฺถิ โลเก รโห นาม ให้มีสติปัญญาารู้เห็นความลับที่มีในโลกนี้ให้ทั่วถึง

นี่เป็นเพียงชี้แนะให้รู้จักการเจริญสมณะและวิปัสสนา ที่มีอุบายแตกต่างกันให้ท่านได้เข้าใจ เพื่อจะได้ใช้สมมุติในการพูดให้ถูกต้อง หรือจะสอนคนอื่น ก็สอนให้เข้าหลักเข้าเกณฑ์ตามอุบายนั้น ๆ ได้ถูก ผู้ปฏิบัติตามก็就会有ความเข้าใจได้ถูกต้องไปด้วย จะไม่เป็นเหมือนบอดจวบอด ดังที่เคยเป็นมา ถ้าคนตาดีจวบอดก็พอจะไปได้ ถ้าไม่ไหวก็อย่าให้บอดจวบกลับก็แล้วกัน ดังคำอีสานว่า กรรมฐานชี้เหล่ามาสอนตายแต่คนอื่น เมื่อสอนตัวเองได้ไฟสไฟไหม้เมื่อลุน (ไฟจะไหม้ที่หลัง) ดังความเข้าใจที่ฝังลึกอยู่ในขณะนี้ว่า เมื่อจิตสงบเป็นสมาธิแล้วย่อมมีปัญญาเกิดขึ้น ถ้าปัญญาเกิดขึ้นจริง ทำไมฤาษีจึงไม่มีปัญญาเกิดขึ้นเล่า ฉะนั้นการเจริญวิปัสสนาก็คือการใช้ปัญญาพิจารณาค้นคิดตรึกตรองตามเหตุปัจจัย ที่ประกอบไปด้วยเหตุด้วยผล และพิจารณาให้แยกคายในหลักความเป็นจริง เพราะปัญญามีอยู่แล้ว สติเราก็มีอยู่แล้ว แต่เราเอามาใช้ไม่ถูกในทางธรรม ถ้าค้นคิดไปทางโลกในเรื่องต่าง ๆ คิดได้ทั้งวันทั้งคืน คิดไปในสิ่งที่จะทำให้เกิด

ความเศร้าหมองขุ่นมัว คิดปรุงแต่งไปตามกิเลสสังขาร คิดไปตามความรักความใคร่ในกามคุณ ทำไมคิดได้อย่างคล่องตัว แต่ถ้าจะมาคิดในทางธรรมทำไมจึงคิดไม่เป็น เวลาหาเชือกมาผูกมัดตัวเองก็ยิ่งผูกมัดได้ เวลาแก้เชือกออกจากตัวเองก็ต้องแก้ให้ได้ เวลาเอาสิ่งสกปรกจับทาตัวเองยังทำได้ ก็ต้องรู้จักวิธีล้างความสกปรกนั้นออกจากตัวเอง เมื่อรู้ว่าตัวเองลอยตามกระแสโลก ก็พยายามทวนกระแสโลกเอาไว้อย่าปล่อยให้จิตไหลไปในทางที่ต่ำจนลืมตัว

การพิจารณาด้วยปัญญา ก็ต้องฝึกเอาปัญญาที่มีอยู่แล้วมาคิดในหลักสังขาร คิดอยู่บ่อย ๆ พิจารณาอยู่บ่อย ๆ ความฉลาดก็จะค่อยปรากฏตัวขึ้น เหมือนกับการฝึกอ่านฝึกเขียนฝึกพูดในภาษาต่างชาติ เมื่อฝึกใหม่ ๆ ก็ยังไม่เข้าใจหลักเข้าเกณฑ์ เมื่อฝึกอ่านฝึกเขียนฝึกพูดอยู่บ่อย ๆ ก็จะเกิดความชำนาญเอง ความฉลาดในการอ่านการเขียนการพูดก็จะมี ความฉลาดไปในตัว นี่ฉันใด การฝึกปัญญาพิจารณาในทางธรรมในครั้งแรก ๆ ก็เป็นลักษณะลุ่มลุกคลุกคลานไม่เป็นเรื่องติดต่อกัน พิจารณาไปพักเดียวก็หมดไป ไม่มีอุบายพอจะให้ปัญญาขยายตัว ในครั้งแรก ๆ ก็ต้องเป็นอย่างนั้น เมื่อฝึกดำริพิจารณาใคร่ครวญอยู่บ่อย ๆ ก็จะค่อยชำนาญไปเอง ปัญญาสัมมาทิฐิที่เราฝึกไว้วันนี้แหละจะเป็นพื้นฐานอย่างสำคัญ ถ้าไม่ฝึกปัญญาขั้นพื้นฐานนี้เอาไว้ เมื่อออกจากสมาธิมาแล้วก็จะเป็นนักภาวนาหัวตอ คิดอะไรไม่เป็น เมื่อเราฝึกปัญญาขั้นพื้นฐานนี้ไว้ดีแล้ว เมื่อออกจากสมาธิทุกครั้ง ก็จะน้อมจิตคิดพิจารณาด้วยปัญญาที่มีอยู่นี้ต่อไปให้ต่อเนื่องกัน เมื่อมีความเหนื่อยในการพิจารณาก็มากำหนดจิตทำสมาธิต่อไป นี่คือปัญญาหนุนสมาธิ สมาธิหนุนปัญญา ทั้งสองอย่างก็จะเป็นกำลังหนุนกันไปในตัว ปัญญาส่วนหยาบก็เป็นกำลังหนุนสมาธิส่วนหยาบ ปัญญาขั้นกลางก็หนุนสมาธิขั้นกลาง ปัญญาส่วนละเอียดก็หนุนสมาธิส่วนละเอียด หรือสมาธิขั้นต่ำก็จะเป็นกำลังหนุนให้ปัญญาขั้นต่ำ สมาธิขั้นกลางก็จะเป็นกำลังหนุนให้ปัญญาขั้น

กลาง สมาธิขั้นละเอียดก็จะเป็นกำลังให้ปัญญาขั้นละเอียด ฉะนั้น สมถะ วิปัสสนา จึงเป็นอุบายการปฏิบัติที่ต่อเนื่องกัน จะใช้อุบายวิปัสสนาก่อน สมาธิตามหลังก็ได้ หรือจะทำสมาธิก่อนแล้วพิจารณาด้วยปัญญาที่หลังก็ได้ เราจะใช้อุบายไหนก่อนก็ให้สังเกตคุณธรรมภายในจิตที่สัมพัทธ์มาเป็นอุบาย หรือสถานที่ที่เราจะประกอบความเพียร ก็ต้องเข้าใจว่าสถานที่อย่างนี้เราควรเจริญกรรมฐานอะไรจึงจะได้ผล ทุกคนต้องเสริมสร้างความฉลาดของตัวเองให้พร้อม เพื่อให้มีความสอดคล้องในการปฏิบัติธรรม

หนังสือพันกระแสนโลก เล่มนี้ ผู้เขียนไม่ได้อธิบายผลของการปฏิบัติเอาไว้ เพราะได้อธิบายไว้ในหนังสือ ทวนกระแส ตัดกระแส ข้ามกระแส เอาไว้แล้ว ถึงจะอธิบายก็เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติเหมือนกัน หนังสือเล่มนี้ เมื่อหากท่านยังสงสัยในอุบายใด ผู้เขียนก็พร้อมที่จะอธิบายเพิ่มเติม และให้ถือว่า ทั้งผู้เขียนและผู้อ่าน ย่อมมีเจตนาเพื่อสัมมาทิฐิ คือปัญญาความเห็นชอบเป็นหลักสำคัญ ฉะนั้นขอให้ท่านผู้อ่าน และคณะศิษย์ผู้จัดพิมพ์จงมีส่วนรู้เห็นสังขาร ด้วยสติปัญญาความฉลาดเฉียบแหลมคมคาย ให้เป็นไปตามหลักความจริง ดังคำว่า ตนแลเป็นที่พึ่งของตน คือพึ่งสติปัญญาความสามารถของตัวเอง ผู้อื่นเป็นเพียงชี้แนะให้เท่านั้น ส่วนการปฏิบัติที่จริงจังเป็นหน้าที่ของตัวเราเอง ถึงจะมีปัญญาน้อยก็ให้เป็นปัญญาที่มีคุณภาพ มีความฉลาดเฉียบแหลมอยู่ในตัว ดีกว่าปัญญามีมากแต่ใช้ปัญญาไม่เป็น ฉะนั้นอุบายการปฏิบัติจึงเป็นหลักเฉพาะที่จะนำมาแก้ไขกิเลสตัณหาโดยตรง กิเลสตัณหาที่มีอยู่ในใจเป็นลักษณะอย่างไร อุบายธรรมที่จะนำมาแก้ไขก็ให้ถูกกับจุดนั้น ๆ ถึงจะมีปัญญามากแต่ไม่มีคุณภาพ ก็จะแก้ไขปัญหาที่มีอยู่ภายในใจไม่ได้เลย ฉะนั้นการปฏิบัติไม่จำเป็นจะวิ่งตามปริยัติจนลืมกิเลสตัณหาที่มีอยู่ภายในใจ กิเลสตัณหาเคลื่อนตัวไปก่อเหตุที่ไหน ต้องใช้ปัญญาทำลายในจุดนั้น ๆ ให้ทันต่อเหตุการณ์ อย่าให้กิเลสตัณหาได้ก่อตัวตั้ง

หลักได้เลย นั้นแลจึงชื่อว่าเป็นนักปฏิบัติที่แท้จริง มรรคผลใดพอที่จะเป็นไปใน
ชาตินี้ได้ ขอให้ปึงจัตตังรู้เห็นเฉพาะตัวของท่านนั้นเทอญ